

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра початкової освіти

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Павлик О.А.
(підпис) (прізвище, ініціали)

Реєстраційний № _____
« _____ » _____ 2023р.

« _____ » _____ 2023 р.

АВТОРСЬКІ КАЗКИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО
ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ З КЛАСУ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО
ЧИТАННЯ

Кваліфікаційна робота
студентки ЗПО м - 22
ступеня вищої освіти магістр
спеціальності 013 Початкова освіта
Жук Наталії Петрівни

Керівник:
кандидат педагогічних наук, доцент
Лисевич Олександра Вікторівна

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

Кривий Ріг – 2023

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, **Жук Наталія Петрівна**, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ	
1.1. Емоційний інтелект як наукова категорія.....	8
1.2. Підручник з літературного читання – важливе джерело впливу на емоційну сферу учнів початкової школи.....	21
1.3. Особливості роботи над авторською казкою на уроках читання задля формування емоційного інтелекту молодших школярів.....	32
Висновки до розділу 1.....	42
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ 3 КЛАСУ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ	
2.1. Стан досліджуваної проблеми у практиці початкової школи.....	44
2.2. Система роботи з формування емоційного інтелекту учнів 3 класу під час опрацювання авторських казок на уроках літературного читання.....	54
2.3. Результати дослідно-експериментальної роботи.....	66
Висновки до розділу 2.....	73
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	79
ДОДАТКИ	87

ВСТУП

Актуальність дослідження. У Державному стандарті початкової загальної освіти (2019 р.), сформовані нові стратегічні цілі й тенденції оновлення змісту навчання і виховання підростаючого покоління. Головною метою визначено створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України, формування покоління, здатного навчатися, створювати та розвивати загальнолюдські цінності [4, с.208].

Спираючись на освітню концепцію «Нова українська школа» [49], Державний стандарт початкової загальної освіти [3], вчитель початкової школи повинен акцентувати особливу увагу питанню вдосконалення літературного розвитку учнів початкової школи. Звертаємо увагу на те, що робота над художніми творами, зокрема авторськими казками, на уроках літературного читання сприяє загальному розвитку особистості учнів молодших класів та формуванню у них емоційного інтелекту.

Казка – потужний інструмент розвитку дітей молодшої школи. Використання інноваційних прийомів опрацювання казки на уроках літературного читання сприятиме зацікавленості молодших школярів, їх культурно-освітньому вихованню, а це є передумовами формування позитивних емоцій та творчих здібностей. Саме так проходить утворення та подальше становлення емоційного інтелекту молодших школярів.

На важливість казки у житті молодших школярів вказував видатний вітчизняний педагог Василь Сухомлинський. В. Він стверджував, що казка – це творчість естетичного та художнього характеру, яка пронизує усю духовну сторону життя дитини – її розум, почуття, уяву, волю. Вона є тим засобом, який розвиває вираження особистісних думок кожної дитини і в той же час розкриває дитячі серця назустріч одне одному, утворює тонке інтелектуальне спілкування в дитячому колективі [13]. В. Сухомлинський також наголошує, що казка виховує в дитини вміння думати словами, знайомить з історичним минулим, учиить абстрактного мислення, розвиває естетичні почуття та смаки, формує

ідейні переконання, почуття патріотизму, розвиває мову та мислення дитини, активізує її розумовий потенціал [22,с.3].

Казки (народні й авторські), на думку дидакта початкової освіти Олександри Савченко, як літературний жанр, потребують особливої методики роботи над ними. Ось, що вона зазначає: «Ознайомлення з усною народною творчістю дає можливість зрозуміти учням особливість жанру народних та авторських творів».

Казка – віддзеркалення життя людини у художній інтерпретації, що закладений багатьма віками раніше, та який починається з самого дитинства [58].

Слід зазначити, сучасні дослідники не дають нам точної відповіді на те, як краще працювати над авторською казкою активного становлення емоційного інтелекту молодших школярів.

Все вищезазначене свідчить про важливість обраної теми кваліфікаційної роботи «Авторські казки як засіб формування емоційного інтелекту учнів 3 класу на уроках літературного читання».

Мета роботи – теоретично обґрунтувати та практично перевірити ефективність використання авторських казок як засобу формування емоційного інтелекту в учнів 3 класу на уроках літературного читання.

Щоб досягнути мети, необхідно виконати такі завдання:

- ознайомитися з роботами сучасних психологів, педагогів, методистів щодо визначення понять «казка», «авторська казка» та особливостей роботи над ними;
- проаналізувати підручник з літературного читання для 3 класу щодо можливостей авторських казок як важливого джерела впливу на формування емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти;
- схарактеризувати стан досліджуваної проблеми у практиці початкової школи;

- розробити систему завдань для роботи над авторськими казками учнів 3 класу з урахуванням необхідності становлення їх емоційного інтелекту; 5) дослідницьким шляхом перевірити ефективність цих завдань.

Об’єкт дослідження – процес становлення та розвитку емоційного інтелекту учнів 3 класу на уроках літературного читання.

Предмет дослідження – авторські казки як засіб формування емоційного інтелекту учнів 3 класу на уроках літературного читання.

Гіпотеза дослідження: авторські казки можуть бути ефективним засобом формування емоційного інтелекту учнів 3 класу на уроках літературного читання за умов, що будуть відповідати віковим пізнавальним потребам дитини; будуть використані яскраві емоційні епізоди, що описані у творі, вчитель буде зосереджувати на них увагу, коментувати, пояснювати, аналізувати їх, показувати власне ставлення, давати власну оцінку; виділяти вчинки персонажів казки, мотиви їх поведінки; створювати проблемні ситуації, ігри, пропонувати емоційно-орієнтовані, ціннісно-орієнтовані завдання, в яких закладена неоднозначність, багатоваріантність, ускладненість вибору, які стимулюють активний пошук рішень у процесі спілкування, обговорення, висловлення різних думок; відображати враження від художнього твору в творчій діяльності – інсценуванні, розповіді, малюнку, грі; активне залучення та реалізація творчих та креативних вмінь вчителя, застосування нестандартних підходів в організації та проведенні уроку. Очікується, що авторські казки стимулюватимуть уяву учнів, розвиватимуть уміння розв’язання проблем і підвищуватимуть їхню загальну здатність до творчого мислення, що стимулює подальше становлення емоційного інтелекту та більш ефективному та осмисленому висловленню своїх почуттів.

Щоб вирішити зазначені завдання і перевірити гіпотезу застосовуються такі методи дослідження:

- *теоретичні методи*, які включають в себе аналіз психолого-педагогічної та методичної наукової літератури;

- *емпіричні методи*, які включають в себе спостереження, вивчення та узагальнення накопиченої практики вчителів молодшої школи , проведення педагогічного дослідження й аналіз отриманих результатів дослідження, узагальнення й висновки.

Експериментальна база. Дослідницька робота проводилась на базі Криворізької гімназії №33 Покровського району на уроках літературного читання у 3 класі.

Практичне значення кваліфікаційної роботи полягає в можливості застосування матеріалів у освітній діяльності вчителів початкових класів.

Апробація результатів дослідження здійснювалася у вигляді публікації:

Авторські казки як засіб формування емоційного інтелекту учнів 3 класу на уроках літературного читання Актуальні питання теорії і практики початкового навчання: Збірник наукових праць студентів. Кривий Ріг: Криворізький державний педагогічний університет, 2023. Вип.16. 138 с., С. 42-47.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи . Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури, що нараховує 86 джерел, та 6 додатків, розміщених на 35 сторінках. Загальний обсяг роботи – 122 сторінки, з яких 78 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Емоційний інтелект як наукова категорія

Емоційна сфера особистості є сутністю у всій її життєдіяльності. Життя набуває сенсу, коли воно насичене емоціями, які формують емоційно-чуттєвий розвиток людини. Ще здавна цьому питанню приділяли особливу увагу стародавні мислителі, досліджуючи природу особистості та особливості її діяльності.

Тема емоційної сфери людини є актуальною, оскільки є предметом багатьох психолого-педагогічних досліджень. Визначення емоційного інтелекту висвітлено у багатьох наукових працях. Досліджено зміст, функції та можливості емоційного інтелекту, їх прояв в залежності від статі, віку, способу життя та інших показників.

Як самостійний термін емоційний інтелект відносно новий у науковій літературі. Науковці ще шукають достовірні емпіричні факти для того, щоб можна було точно поєднати почуття, емоції та інтелект в один єдиний точний термін. Також науковці не мають впевненості в тому, що емоційний інтелект є здібність інтелектуального розвитку людини. Нижче зазначимо декілька понять емоційного інтелекту вітчизняних та зарубіжних дослідників:

- організована форма особистого емоційного досвіду у вигляді наявних емоційних структур, що породжують емоційний простір відображення й емоційні репрезентації, які утворюються в межах цього простору (М. Журавльова) [23];
- інтегральна властивість особистості, яка відображає пізнавальну здатність людини до розуміння емоцій та управління ними шляхом когнітивного опрацювання емоційної інформації і забезпечує психологічне благополуччя особистості та успішність соціальної взаємодії (М. Шпак) [79];

- інтегративна особистісна властивість, зумовлена динамічною єдністю афекту й інтелекту через взаємодію емоційних, когнітивних, конативних та мотиваційних особливостей і спрямована на розуміння власних емоцій та емоційних переживань інших, що забезпечує управління емоційним станом, підпорядкування емоцій розуму, сприяє самопізнанню і самореалізації через збагачення емоційного й соціального досвіду (М. Шпак) [78];
- можливість усвідомлено розуміти, аналізувати та відтворювати емоції; можливість виражати почуття, коли вони мають вплив на наше мислення; можливість осмислювати емоції та їх описання, що стосуються емоцій; можливість курувати емоціями, щоб сприяти особистісному емоційно чуттєвому розвитку (уточнене П. Селовей та Дж. Меєр)[85];
- інтегративна особистісна властивість, яка зумовлюється динамічною єдністю афекту та інтелекту через взаємодію емоційних, когнітивних, конативних і мотиваційних особливостей і спрямована на розуміння власних емоцій та емоційних переживань інших, забезпечує управління емоційним станом, підпорядкування емоцій розуму, сприяє самопізнанню і самореалізації через збагачення емоційного і соціального досвіду (М.Р. Савчук) [59].

Слід підкреслити, що питання опрацювання значення «емоційний інтелект» стає більш актуальним у науковому та педагогічному середовищі, хоча у науці ще не існує його чіткого й однозначного визначення. Різні аспекти його пояснення мали місце в усі часи під час дослідження теми емоційної грамотності особистості, та суспільства в цілому [63].

Перші праці емоційного інтелекту як окремої складової почалися аж за часів Античності, коли почуття, емоції та інтелект розглядалися через призму філософських вчень. На думку філософських мислителів Античного періоду було ствердження, що душа ділиться на три компоненти – розумовий, жаданий та пристрасний. Платон вважав, що «розумові задоволення і страждання це чисті, вищі, які аж ніяк не пов'язані з нижчими, тими, які виходять із задоволення потреб організму» [56]. Тож ми бачимо, що ще з давніх часів проходить

розмежування між емоційною, розумовою та мотиваційною складовою людини як індивіда.

Також давні мислителі розмірковували над важливістю питання поєднання розуму та сприйняття через почуття. Аристотель говорить, що емоції – це «дещо, що настільки сильно перетворює людський стан, що це впливає на здібності до міркувань і супроводжується задоволенням та стражданнями людини» [56]. Вчений вказував, що: «самий процес пізнання незалежно від зовнішніх практичних мотивів, з якими він може бути і не бути пов'язаний, саме дослідження теоретичної істини, складають джерело дуже сильних емоцій» [56].

В час Просвітництва питання виокремлення сфери розуму та почуттів в пізнанні постійно турбувало науковців тієї епохи. У той час розвинулося два напрямки - емпіризм, при якому почуття є єдиним інструментом пізнання, та раціоналізм, який ставив на перший план логічну складову, і пояснював, що розум є головним джерелом в пізнанні і є головною ознакою істинності. Ірраціоналісти вже в ті часи сприяли розвитку емоційно-моральних установок, які являються орієнтирами для людини в особистих взаємовідносинах.

Знання ірраціоналістів поступово дійшли і до наших часів. Так, основоположники філософії життя (А.Бергесон, В.Дильтей, Г.Зіммель) визначали реальність через досвід самого життя, а саме як почуття та переживання, поза якими досвіду вже нема. Вони наголошували, що досвід є ірраціональним і відокремлений від розуму [14].

Тема ірраціонального та раціонального співвідношення в розумовому розвитку людства залишається не менш актуальною і у ХХ ст. В цей час відбувається розвиток теорії соціального інтелекту, яка, в свою чергу, стала досить відомою і послужила передумовою для зародження теорії емоційного інтелекту. Людство все більш замислювалося над важливістю людського спілкування, і вже тоді у наукових дописах зустрічається поняття як «соціальний інтелект». Науковці трактують це поняття як загальне вміння розуміти інших людей і на даній основі робити дії адекватного та розсудливого змісту, що не суперечать з оточуючими їх людей. Соціальний інтелект – це сукупність

розумових здібностей, що пов'язані з обробкою інформації соціального навколишнього середовища та виконують функцію створення позитивних міжособистісних взаємовідносин [25].

Відомий американський психолог та педагог Р. Торндайк у своїх працях говорить нам про три різновиди інтелекту: абстрактний інтелект (розуміння абстрактних вербальних (наприклад, математичні) символів); конкретний інтелект (розуміння речей і предметів тільки матеріального світу і виконання певних дії щодо цих предметів та речей); соціальний інтелект (здатність розуміти інших людей і уміння взаємодіяти з ними). Наукові послідовники вчень Р. Торндайка, такі як Г. Оллпорт, Дж. Гілфорд та Г. Айзенк вважали, що соціальний інтелект це формування та надання швидкої оцінки людям, враховуючи та передбачаючи найдостовірніші людські реакції [25].

Усвідомлення науковцями єдності емоцій та розуму пройшло досить довгий шлях розвитку в межах різних наукових вчень про людину. Вони охоплюють соціальні, психологічні, економічні та філософські напрямки. Вчені постійно наголошували на тому, що розум та емоції опосередковано пов'язані між собою. Поступово це призвело до розуміння об'єднання емоцій та інтелекту, їх систематизації. Саме тоді починає розвиватися теорія соціального інтелекту [25].

Вже тоді вчені вважали, що людина повинна розвивати в собі множинний різнобічний інтелект який характеризується широким спектром розумових здібностей. Пізніше ці спостереження дали початок розвитку теорії емоційного інтелекту. Так, постійні пошуки та дослідження пізнавальних та емоційних процесів породжують в науковому просторі нове поняття - емоційний інтелект.

Психолог Б. Лемберг у своїх дослідженнях робить висновок, що «емоційний інтелект – це здатність ідентифікувати, використовувати, розуміти емоції і керувати ними; здатність, яка дозволяє знизити стрес, навчитися ефективному спілкуванню, подоланню перешкод та розв'язанню конфліктів» [3].

У 1983 році у світ виходить праця американського психолога Г. Гарднера «Межі розуму: теорія множинного інтелекту», яка розповідає про різносторонній

вплив на емоційний стан та інтелектуальний розвиток людини. Саме Г. Гарднер вводить в науку термін «множинні інтелекти», а саме – логіко-математичний, вербальний, кінестетичний, музичний, просторовий та емоційний. Як говорить вчений, кожен компонент має важливу роль у створенні успішних умов життя людини. В традиційній психології це стало революційним відкриттям. Він виділяє два підвиди емоційного інтелекту: міжособистісний інтелект (здатність розуміти бажання та наміри інших оточуючих людей, їхній настрій та емоції - для успішної взаємовідносин з ними та соціалізації, а також внутрішньоособистісний інтелект як здатність зрозуміти самого себе, свої почуття, бажання та страхи, націлювати себе на нові ідеї задля досягнення успіху) [83].

Сучасне відображення визначення «емоційний інтелект» було запропоновано у 1990 р. психологами Дж. Маєром та П. Саловейєм, але вже поширення цієї теми відбулось у 1995 році з допомогою праць американського психолога та дослідника Д. Гоулмана. Для позначення поняття «емоційний інтелект» у світі використовують англійську аббревіатуру – EQ або EI [17, с.78].

Американські психологи Джон Мейєр (John Mayer) та Пітер Саловей (Peter Salovey) почали використовувати його для сукупності позначень ступеня розвитку таких людських якостей, як: самосвідомість, самоконтроль, мотивація, вміння ставити себе на місце інших людей, навички спілкування з оточуючими, вміння налагоджувати взаєморозуміння. Цей термін об'єднав уміння людей розбиратися у власних думках, почуттях та контролювати власні емоції [63].

Дж. Мейєр та П. Саловей в своїх працях запропонували чотири складові компоненти емоційного інтелекту:

1. Точність оцінки і вираження емоцій. Важливо розуміти емоції (власні та оточуючих), пов'язані як з внутрішніми змінами, так і зовнішніми подіями. Це здатність визначати емоції за думками, фізичним станом, зовнішнім виглядом та поведінкою, тобто, здатність точно виражати емоції і пов'язані з ними потреби.

2. Використання емоцій в розумовій діяльності. Те, як і про що ми думаємо, залежить від того, як ми відчуваємося. Емоції впливають на розумовий процес і готують нас до певних дій. Така здатність допомагає зрозуміти, як використовувати емоції і думати більш ефективно. Керуючи власними емоціями, людина може дивитися на світ під різними кутами і розв'язувати проблеми більш ефективно.
3. Розуміння емоцій. Це означає, що людина уміє визначати джерело емоцій, класифікувати їх, розпізнавати зв'язок між емоціями і словами, інтерпретувати значення емоцій, зрозуміти складні почуття, переходи між емоціями та їх подальшим розвитком.
4. Управління емоціями. Як зазначалося вище, емоції впливають на мислення, тому їх необхідно враховувати під час розв'язання завдань, прийняття рішень, а також вибору власної поведінки. Вміння керувати власними і чужими емоціями дозволяє використовувати інформацію (яку надають емоції), а також викликати або усуватися від них [63].

Теорія Дж. Мейера та П. Саловея показує нам залежність емоційного інтелекту від особистісних чинників – чуйності та теплоти. Науковці довели, що чинники особистості відрізняються від рівня емоційного інтелекту. На їх думку, емоційний інтелект – це здатність зрозуміти сутність емоцій і застосовувати набуті знання для виявлення причин виникнення проблем та їх усунення [18].

Широкого розголосу терміну емоційний інтелект (EQ) надав Д.Гоулмен, психолог та американський журналіст. У своїй праці «Emotional Inteligence» керуючись даними психологічних опитувань та досліджень, Д. Гоулмен довів, що життєвий успіх залежить від здібностей управляти власними емоціями EQ, а не від логічного інтелекту IQ. Вчений наголошує, що немає прямої залежності між життєвим успіхом та рівнем IQ.

Не залишилися осторонь вивчення питання зв'язку емоційності та раціональності і вітчизняними науковцями. Відомий український педагог Г.Ващенко наголошував, що процеси емоційні та розумові залежні одне від одного, оскільки емоційний інтелект неможливо розвивати без впливу на

почуття дитини. Педагог надав чітку пораду розвивати емоційний інтелект через розвиток характеру та сили волі, тому, що уміння володіти своїми емоціями, стриманість та ознака не звертати уваги на випадкові емоції, - говорить нам про гармонійно розвинену особистість, у якої почуття та інтелект працюють у команді [54].

Розвиток вітчизняної психології ХХ ст. у сфері дослідження емоційного інтелекту проходив в таких напрямках:

- вивчення психофізіологічних задатків загальних розумових здібностей;
- вивчення емоційної та мотиваційної регуляції інтелектуальної діяльності;
- вивчення когнітивних стилів , як «здатності діяти в розумі» [63].

Відомий на весь світ український педагог В. Сухомлинський також радив розвивати емоційність та чуттєвість, що є основним компонентом загального розвитку особистості. Емоційну, або психічну, культуру педагог характеризував як сплав думок, відчуттів, сприйнятів, емоцій, ідей, що дає людині змогу сприймати навколишній світ у всьому його духовному і матеріальному багатстві, формувати поважне ставлення до людей, нетерпимість до зла, керувати своїми емоціями та правильно їх проявляти, постійно намагатися вдосконалювати власний емоційний досвід [34,с.10].

Не можна не згадати відомого діяча з розвитку психологічної думки України – Г.Костюка. Основною темою досліджень всього його життя стала тема про індивідуальні відмінності в інтелектуальному розвитку дітей. Цей напрям його наукових пошуків зводився, по суті, до проблеми співвідношення навчання, виховання і розвитку. Русійні сили розвитку людської особистості заповнили увагу вченого ще на зорі його становлення та розвитку. Згадана тема залишається ведучою й нині в світовій психологічній та педагогічній науці [74]. До числа поставлених психологічних проблем Г. Костюк додає і такі, що є наскрізними для всього подальшого його наукового шляху: проблема характеру і темпераменту особистості, причому науковець підкреслює, що навчальна

працездатність не зводиться до функції інтелекту, але є функцією цілісності індивіда [76].

Значний внесок у теорію розвитку емоційного інтелекту зробив доктор психологічних наук, професор, педагог, почесний член АПН України – О.Скрипченко. В своїх дослідженнях він приділяє активну увагу розробці структури навчально-пізнавальної діяльності, яка містить в собі складові, що визначають навчально-пізнавальну діяльність як таку, а також складові, що стосуються основних характеристик особистості, що являється суб'єктом цієї діяльності. Основою зазначеної структури є учень та вчитель, які є рівнозначними суб'єктами навчально-виховного процесу. Діяльність цих суб'єктів визначається наступною структурою компонентів: змістово-інформаційний, цільовий, мотиваційний, операційний, емоційний, вольовий, комунікативний, результативний, контрольний-оцінний, а також можливості та здібності учня та вчителя. Автор підкреслює, що увага має важливу роль в цій структурі, так як обслуговує всі складові навчально-пізнавальної діяльності учня та вчителя [64].

Наприкінці ХХ ст. набувають розвитку та популярності такі напрями дослідження, які пов'язані з розвитком емоційного інтелекту:

- регуляторні структури Ж. Піаже;
- особливості «імпліцитних» теорій інтелекту Р. Стернберга;
- зв'язок інтелекту та креативності С. Торренса.

Науковці в своїх теоріях підтверджують, що життєвий успіх залежить від розумного володіння та використання емоцій чи EQ. Саме це характеризує рівень та характер сприйняття людей, світу, подій довкола, загальну реакцію сприйняття людиною. Доведено, що емоційний інтелект як окрема складова закладається генетично, а основа для потужного його використання закладається ще в дитинстві, але значна кількість здібностей та якостей людини може бути розвинені упродовж життя, чого не можна сказати про IQ. Докладаючи зусилля до формування емоційного інтелекту, створюються всі умови для його

подальшого цілеспрямованого тренування. А основним фактором впливу відіграє соціальне середовище [63].

В цей період емоційний інтелект активно досліджується й українськими науковцями, які дають нам різні визначення цього відносно молодого поняття.

Відомий психолог О. Лящ говорить, що «емоційний інтелект розуміється як інтелектуальна здатність, пов'язана з розумінням і управлінням емоційними виявами особистості» [37, с.330].

Науковці Е. Носенко і Н. Коврига поняттю «емоційний інтелект» дають таке визначення: «розумність не тільки підіймає нас над нашими пристрастями та слабкостями, а й допомагає скористатись нашими перевагами, талантами та добродійністю» [50, с.23].

Доктор педагогічних наук Л. Буркова наголошує на тому, що на розвиток емоційного інтелекту впливають такі фактори, як: соціальне середовище – 50 %; генотип батьків – 40 %; виховання в сім'ї – 10 % [6];

Із зазначених даних ми бачимо, що найбільший відсоток припадає на соціальне середовище, а значить воно являється ключовим фактором впливу.

Найбільш важливий розвиток емоційного інтелекту починається у шкільному віці, так як цей період характеризується активним емоційним співвідношенням особистості до себе та оточуючих. Навчання розвиває здатність до децентралізації (уміння поставити себе на місце вчителя чи однокласника, враховуючи їх характер, почуття та потреби), допомагає розвивати рефлексію, сприймання та розуміння себе як особистості [7].

У науковому просторі термін «емоційний інтелект» має таке визначення «інтегральна властивість особистості, яка віддзеркалює її пізнавальну здатність до осмислення емоцій та управління ними шляхом когнітивної обробки емоційної інформації, і забезпечує психологічне благополуччя особистості та успішність соціальної взаємодії й спілкування» [80, с.10].

Досліджуючи психолого-педагогічну літературу та спираючись на спостереження, можна стверджувати, що «емоційний інтелект є складним структурним і багатофункціональним утворенням, яке ґрунтується на

динамічній єдності афекту та інтелекту, що зумовлює виокремлення у структурі цього феномена взаємопов'язаних компонентів: когнітивного, який забезпечує сприймання, розпізнавання та розуміння власних і чужих емоцій; емоційного, який включає емоційні властивості та особливості емоційного реагування людини відповідно до індивідуально-психологічних та соціальних чинників та умов емоціогенної ситуації; когнітивного, який відображає уміння здійснювати емоційну саморегуляцію та управляти емоційним станом інших людей; соціально-комунікативного, який забезпечує використання емоцій у спілкуванні та соціальній взаємодії, прояв емпатії до інших людей» [80, с. 105].

Розвиток емоційної сфери особистості припадає на молодший шкільний вік. В цей період вдосконалюється діяльність аналізаторного апарату, з допомогою «апарату відчуття» діти знайомляться з багатогранністю властивостей предметів, природніх процесів, людської діяльності; молодші учні починають розрізняти гармонію або дисгармонію в звуках, кольорах, рухах, тощо. Діти молодшого шкільного віку в цей період більш вразливі, або відрізняються значною чутливістю та пластичністю психічного розвитку, на цей період вони мають художній рівень розвитку особистості. Для цього вікового періоду характерно: емоційність, вразливість, сприймання через образи, розвиток художньої та естетичної діяльності. Це все сприяє активному розвитку емоційної культури.

Особливої уваги у молодшому шкільному віці приділяють компетентнісному навчанню та розвитку емоційного інтелекту, що є основною складовою ключових освітніх компетентностей.

Окремого розділу з розвитку емоційного інтелекту в типових освітніх програмах немає. Але змістовне наповнення кожної з них передбачає становлення та подальший розвиток усіх його компонентів вже в початкових класах. Обов'язковим результатом окреслено збагачення емоційно-чуттєвого досвіду учнів.

Поняття «досвід» широко розглядається у галузі філософії – «як сукупність чуттєвих даних і вражень, психології – як знання та навички, які людина набуває

у процесі соціалізації, а також спосіб пізнання дійсності, що ґрунтується на його безпосередньому чуттєвому засвоєнні, педагогіки – як набуття і засвоєння соціального досвіду, формування здібностей і якостей особистості. Доведено, що досвід набувається в процесі діяльності, навчання, виховання. Важливими при цьому виступають емоційні переживання суб'єкта» [66].

У науковій літературі досвід умовно поділяють на «емоційний» та «чуттєвий». О. Журавльова трактує «емоційний досвід» як: «систему індивідуальних емоційних ресурсів, що обумовлює особливості емоційного ставлення суб'єкта до світу і характер емоційного відображення дійсності в індивідуальній свідомості» [24, с.59]. Л. Лисенко говорить що це «система емоцій та почуттів, які переживала людина в історії свого життя, що мають різну міру впливовості на теперішнє та майбутнє» [42, с.18]. О. Винославська це поняття визначає як «закріплені способи реагування на подразники оточуючої дійсності, ієрархізована система емоцій та почуттів» [8]. Вітчизняні психологи-класики підкреслюють, що зміст емоційного досвіду полягає не лише в емоційних реакціях на певні соціально-значущі об'єкти, а і в узагальненій, сформованій на цій основі здатності переживати ті або інші емоції безвідносно до конкретних об'єктів, можливості відтворювати у свідомості пережиті емоції, наявності уяви про них та їх можливої сили, викликати в собі ці емоції і адекватно відгукуватися на емоції інших людей.

Категорія «чуттєвий досвід» розглядається як сукупність сприйнять органами чуття, що набувається в процесі взаємодії людини з зовнішньою природою і становить основу всіх знань про матеріальний світ. Проблема набуття чуттєвого досвіду висвітлюється дослідниками психології та педагогіки з точки зору сенсорного розвитку дитини. Чуттєвий досвід дітей розуміють як уявлення, набуті ними на основі відчуття і сприймання предметів та явищ навколишнього середовища за допомогою різних органів чуття [66].

У науковій літературі поняттю «чуттєвий досвід» також застосовується синонімічне поняття емоційно-ціннісний досвід, що визначає систему цінностей та важливість потреб в отриманні досвіду. Терміном емоційно-ціннісний досвід

послугуються і такі дослідники як О. Вашуленко, розглядаючи емоційно-ціннісний розвиток молодших школярів на уроках читання; Я. Кодлюк, аналізуючи аспекти емоційно-ціннісного ставлення учнів у підручниках для початкової школи; М. Яновська, висвітлюючи емоційно-ціннісний підхід до освітнього процесу [66].

Синонімічні поняття емоційно-чуттєвий і емоційно-ціннісний мають спільне в понятті «почуття», а саме: «стійкого внутрішнього емоційного ставлення особистості до дійсності, того, що відбувається в її житті, що вона пізнає або робить» [39].

Початкова школа закладає основи розвитку ціннісних орієнтирів, емоційно-вольових якостей. Науково доведено, «що молодший шкільний вік це період підвищеної емоційності, вразливості, піддатливості, пластичності, чутливості нервової системи, формування ціннісних орієнтирів. З посиленням розвитком другої сигнальної системи, дитина починає усвідомлювати зміст почуттів, свідомо орієнтуватись у власних емоціях, розуміти власні ціннісні емоційні прояви та почуття оточуючих. Саме тому набуває актуальності робота педагога щодо збагачення, поглиблення, розширення, урізноманітнення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів» [66].

Розвиток емоційного досвіду в учнів початкової школі залежить від освітнього процесу і являється його невід'ємною частиною та виконує дуже важливі функції:

- ціннісно-орієнтовна – ознайомлення, пізнання, розуміння, освоєння, привласнення, прийняття загальнолюдських, демократичних, національних цінностей людства, соціокультурних норм;
- емоційна – забезпечення яскравого, різноманітного, емоційно насиченого життя молодшого школяра;
- мотиваційна – стимулювання діяльності, розвитку, навчання, виховання, становлення індивідуальності;
- оцінна – вироблення власних оцінних суджень;

- пізнавальна – емоційне пізнання світу;
- розвиваюча – розвиток емоційно-вольової сфери дитини;
- комунікативна – здійснення спілкування, взаємодії з іншими на емоційній основі» [66].

Розвивати емоційний інтелект в молодшому шкільному віці необхідно, починаючи з основних емоцій і поступово переходити на їх відтінки:

- читання книг з аналізом настрою і почуттів персонажів;
- різні види театрів;
- ігрові вправи «Вгадай настрій»;
- ситуації з життя дітей;
- демонстрація фотографій, малюнків осіб з основними емоціями і пізніше з відтінками емоцій;
- малювання «власного настрою», а також близьких, друзів та аналіз причин настрою;
- естетичне сприйняття світу [63].

Світ сприймається учнями цілісно лише тоді, коли вони не тільки осмислюють вчинки та події, а й вміють проживати їх емоційно.

Отже, можемо зробити висновок, що тема розвитку емоційної сфери людини є актуальною і сьогодні, ставши предметом багатьох психолого-педагогічних досліджень. Саме поняття емоційний інтелект досить інноваційне, що поєднує в собі емоції та почуття. Визначень цього поняття досить багато, але на нашу думку, найдоступніше: емоційний інтелект – це вміння керувати емоціями як власними, так і емоціями оточуючих.

Активна фаза розвитку емоційного інтелекту починається у молодшому шкільному віці. Для ефективності розвитку слід створювати психологічні, педагогічні та методологічні умови в загальноосвітніх навчальних закладах. Їх забезпечення має бути належної якості, а реалізація досвідченими фахівцями.

1.2. Підручник з літературного читання – важливе джерело впливу на емоційну сферу учнів початкової школи

Запорукою активного розвитку емоційного інтелекту, збагачення емоційно-чуттєвого досвіду є отримання знань на уроках мовно-літературної освітньої галузі, що чітко окреслено в Державному стандарті початкової освіти (2019) та Типових освітніх програмах для учнів 1–4 класів за редакцією Р. Шияна [69] та О. Савченко [68]. Основною метою являється набуття умінь та навичок:

- розуміти, описувати, розрізняти почуття та емоції героїв твору, співрозмовника;
- вміти висловлювати власні думки, погляди, почуття, вподобання, емоції та ставлення до прочитаного або прослуханого твору, літературного героя, оточуючого середовища;
- описувати власний емоційний стан, висловлення своїх думок щодо прочитаного або побаченого;
- відтворювати емоційний стан літературних героїв, вміти співпереживати їм;
- вміти проводити дослідження над літературним твором [21].

Опис обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти 3 класів згідно Державного стандарту початкової освіти надано у Додатку А.

Виходячи із даних таблиці (Додаток А), ми бачимо чітко окреслені змістові складові емоційного досвіду:

- ціннісний – висловлення власної думки, ставлення, надання оцінки подіям та вчинкам літературних героїв та загалом прочитаного тексту;
- емоційний – вираження власного емоційного стану, вміння розрізняти почуття літературного героя чи співрозмовника.

Питання методичного опрацювання підручника з літературного читання, що створює усі передумови формування та подальшого розвитку емоційного інтелекту учнів початкових класів було предметом досліджень О. Савченко [58,

60], С. Омельченко[51], А. Мовчун, Л. Мовчун [46], А. Костецького [33], Н. Ігнатенко [27], Г. Костюк [28], Н. Гордіюк [16], В. Мартиненко [40], О. Мельник [44], О. Ф. Фурман [73], В. Кремень [36], Г. Шевцова [77], С. Вірста, Т.Жалко, О. Гончарук [9], та ін.

Формування та розвиток світогляду учня молодшої школи, його соціальна адаптація у суспільстві неможлива без вивчення художніх творів на уроках літературного читання. Саме літературний твір, його герої, події та вчинки мають безпосередній вплив на виникнення почуттів (справедливість, гідність, відповідальність, сором, повага, захоплення, честь, відвага та ін.), формують осмислене ставлення емоційного характеру до моральних цінностей. Події та герої художнього твору є тими самим інструментами, що викликають емоційне збудження, спонукають до самоаналізу, співпереживань [9].

Як зазначає О. Савченко, зміст читання учнів молодшої школи є літературним, він характеризується за наступними принципами: літературознавчого, художньо-естетичного, тематично-жанрового. Вагоме значення наповненості підручника мають останні два принципи:

1.Зміст читання характеризується широким жанровим розмаїттям творів, що є визначальною ознакою: малі форми усної народної творчості (загадки, скоромовки, прислів'я, приказки, ігри, казки, легенди, притчі), літературні казки, байки, оповідання українських письменників-класиків, що задіяні до опрацювання учнями молодшої школи, твори сучасної дитячої української і зарубіжної літератури. Врахування літературознавчого принципу зумовило введення у зміст підручників елементарних літературознавчих понять, які засвоюються дітьми практично, на рівні уявлень. Проводячи елементарний аналіз, учні засвоюють такі поняття, як тема, сюжет, жанрова специфіка твору, персонаж, дійові особи, художній образ, засоби художньої виразності та ін.

Здійснення літературного принципу проходить не лише за рахунок жанрового наповнення творів і засвоєння літературознавчих уявлень і понять. Важливу роль відіграє монографічний підхід при виборі і структуруванні навчального матеріалу у підручниках, що являє собою більш поглиблене

ознайомлення з українськими і зарубіжними авторами, а саме інформація про життєвий та творчий шлях письменників, що підвищує рівень зацікавленості та обізнаності учнів до особистості відомих діячів художнього слова шляхом актуалізації вже відомої і нової інформації; стимулює до самостійного читання та осмислення їхніх творів; можливість розгляду дітьми портретів митців, допомагає задіяти учнів до виконання елементарної краєзнавчої роботи, що має літературний напрямок. Така робота дає змогу збагатити інтелектуальний та емоційночуттєвий досвід молодших школярів [58].

2.Художньо-естетичний принцип наповнення творами підручника з літературного читання зумовлює відбір творів, що створені відомими митцями дитячого літературного слова, а їх зміст утверджує морально-етичні і патріотичні цінності, сприяє естетичному і мовленнєвому розвитку учнів [58].

3.Тематично-жанровий принцип – наповнення підручника творами, які відповідають потребам, інтересам і пізнавальним можливостям учнів молодшої школи і одночасно проходить їх ознайомлення з різноманітними жанровими формами. Зміст підручника з читання відображає весь навколишній світ: людина, природа, держава, події сучасні і далекого минулого, що активно стимулює пізнавальний інтерес, уяву, творчі здібності, формуючи культурно обізнану особистість. Так, у творах різних жанрів діти читають про шкільне життя, людські взаємини, пригоди ровесників, родинні стосунки, батьківський дім, Батьківщину тощо. Вагоме місце займають твори, у яких відтворено красу і мудрість природи, її неповторність у різні пори року, ставлення людей до рослин і тварин [58, с.10].

Гордіюк Н. підкреслює, що читання високохудожніх творів, насичених правильними ідеями і думками збуджуватимуть у читача ті риси особистості, які близько відносяться до творчості і самостійності – емоційну пам'ять, уяву, різноманітні почуття, аналіз, синтез, вміння бачити твір в цілому, його зміст, і у призмі цієї цілісності оцінити і зрозуміти деталі; зуміти все досконало оцінити, проаналізувати, вміти оцінити і контролювати весь процес прочитання. Читання як і будь-який інший творчий процес, торкається всієї особистості людини [16, С. 75-78].

Зміст підручника літературного читання насичений наскрізними темами і жанрами. До наскрізних тем відноситься: навколишній світ сучасної дитини (шкільне життя, тема мистецтва та творчості, пригодницька тематика, розвиток сили волі, завзяття, дружба); взаємодія людини з природою; мова – писемність – книга. До наскрізних жанрів відносимо: вірші, оповідання, казки. Зауважимо, насиченість підручника достатньо різнобарвна, але саме це сприяє розвитку пізнавального інтересу учнів початкової школи та формуванню емоційного інтелекту.

О. Савченко переконливо зауважує, що читання та занурення у зміст і образність є сенситивним для молодших учнів, які є особливо чутливими до ритму і римування слів, образного сприймання і мислення [58].

Смисловий та структурний аналіз тексту творів підручника з літературного читання – це основа розуміння самого тексту. Відомий український психолог Костюк Г. пояснює розуміння, як процес пізнання, що розкриває відносини між об'єктами. Зрозуміти предмет, явище – це означає розкрити його істотні зв'язки з іншими об'єктами, з'ясувати умови, за яких воно виникає, причини, що його породжують. Розуміння залежить від взаємодії ряду психічних процесів (сприймання, пам'яті, мислення) [28].

Киричук О., Волошина Г. говорять, що найбільш доступний і зрозумілий молодшим школярам сюжетно-образний аналіз, який дозволяє вчителю спільно з учнями спостерігати за особливостями композиції, сюжету, авторської позиції, мови [40, с. 29-31].

Те, наскільки учень зрозумів текст обумовлюється такими факторами як емоційний стан, техніка читання, наскільки учень запам'ятав текст, набутий досвід. Розуміння тексту проходить в кілька етапів:

- орієнтування у фактичному змісті тексту і виявлення емоційного сприйняття прочитаного (підготовчу бесіду уточнення розуміння учнями смислового і образного значення окремих слів і речень);
- читання-аналіз;

- поглиблений смисловий аналіз тексту (відбувається після цілісного емоційного сприймання твору, об'єктом такого аналізу можуть бути обставини подій, мотиви вчинків, характери дійових осіб, мова, композиція твору, які діти, як правило, не сприймають при самостійному читанні; доцільно з'ясувати в учнів, що для них було новим, невідомим; яке враження справило на них прочитане) [58].

Опрацювання змісту обов'язково супроводжується процесами сприймання та розуміння художніх прийомів, образів та конструкцій увиразнення, що включає епітети, метафори, розділові знаки, порівняння. Особливої уваги слід приділяти розумінню творів, в яких дії героїв можна зрозуміти шляхом занурення в психологію їх поведінки та емоційно-чуттєвої сфери. Яскравим прикладом такого твору є авторські казки «Для чого людині серце» А. Дімарова, «Стрімкий як вітер» Н. Осипчук на уроках читання у 3 класі. Не менш важливу роль при опрацюванні змісту прочитаного тексту виконує сам вчитель. Без його порад, проведення дискусій та бесід з приводу осмислення прочитаного, дітям складно зрозуміти характери героїв, їх взаємовідносини з навколишнім середовищем, їх переживання, духовний та емоційний стан [58, с.70-71]. Запорукою такого розуміння є повторювальне аналітичне читання змісту. Таке перечитування сприяє насиченню емоційного розуміння та осмислення твору учнями молодшої школи [5].

Вивчаючи та аналізуючи художній твір, слід приділити увагу дослідженню наступних аспектів:

- виявлення емоційного стану героя, вивчення його почуттів та цінностей (сюди віднесемо – інструменти мотивації їх дій, емоції);
- дослідження почуттів та емоцій автора написаного художнього твору;
- аналіз та висловлення особистих думок щодо прочитаного, його персонажів, подій та вчинків [61].

Для кращого сприйняття, осмислення та розуміння тексту в 3 класі доцільно застосовувати додаткові завдання: перевірка розуміння учнями певного

явища; знаходження опису подій; виявлення почуттів та емоційності сприймання; з'ясування ролі повторення одних і тих самих слів, виразів; встановленню зв'язку прочитаного з ілюстраціями; перечитування з метою поділу тексту на частини, добору заголовків, складання плану тощо; спостереження за мовою дійових осіб, виявлення характерних ознак їхніх вчинків; підготовка до інсценізацій [58,с.72].

Такі завдання будуть більш продуктивними при певному рівні розвитку мовленнєвих умінь учнів, а це можливо при наявності розвинутіших здібностей мислення, уяви, емоційно-чуттєвої сфери молодших школярів «Мова – це канал розвитку інтелекту» [35].

Завдання вчителя, як ланки отримання знань – розвивати мовлення молодших школярів на уроках читання – вчити учнів чіткості, змістовності, емоційної забарвленості та виразності вимови.

Найбільш застосованими є завдання на з'ясування значень незнайомих слів. Це можуть бути застарілі слова, що є маловживаними в сучасній мові, назви явищ, слова що описують емоції та почуття, пестливі слова-епітети та ін.). Незрозумілі слова з'ясовуються до читання та в процесі читання з допомогою вчителя. Все це сприяє розширенню словникового запасу учнів, що дає змогу якісно виражати свої думки, описувати явища та навколишнє середовище, розширює уяву та фантазію молодших школярів.

Розвиток творчої діяльності учнів на основі прочитаного на уроках читання закладає найбільші можливості для розвитку емоційно-чуттєвої сфери. Він реалізується у результаті опрацювання усіх розділів підручника. Але є особливий, який придатний для цього в більшій мірі. В 3 класі це «Іскринки творчості» [62]. В цьому розділі подано різні види творчих вправ, що активно впливають на розвиток художніх та літературно-творчих умінь молодших школярів.

Творчі особистості інші – вони мають більший розвиток уяви, більш розширене відчуття естетики, критичне мислення та грамотне висловлювання думок, їх світогляд різнобарвний. Тому учням слід закладати підґрунтя для

розвитку емоційного інтелекту ще змалку. Якщо зазирнути у розділ «Іскринки творчості», ми можемо побачити, що укладач підручника запрошує юних читачів фантазувати, уявляти, вигадувати. Він також закликає – «Спостерігайте, багато читайте, беріть участь у творчих справах. Усе це допоможе розвивати здатність творити!» [62, с.149] .

Для розвитку емоційного інтелекту слід розкривати, розширювати фантазію та уяву, створити необхідні умови, щоб учні висловлювали свої думки щодо прочитаного. Сюди віднесемо: продовжити казку або створити свою власну, придумати нових героїв, власні образи. Відомий дитячий письменник Джанні Родарі свого часу влучно висловився стосовно того, щоб діти навчилися думати, вони, насамперед, повинні навчитись придумувати, що значить вільно виражати свої думки [45]. Саме вчитель може активно сприяти цьому процесу, допомагаючи застосовувати учням набутий власний досвід, природне оточення, що розвиває в них уміння одночасного сприймання інформації з декількох каналів.

Дуже важливим фактором для формування емоційного інтелекту учнів є створення психологічно-комфортної, емоційно налаштованої, моральної атмосфери в класі, де учні зможуть вільно висловити власну думку, враження від прочитаного художнього твору, обговорити, поміркувати, посперечатися, не хвилюючись, що їх погляди, емоції, почуття будуть засуджені, висміяні, проігноровані. Вчителю бажано забезпечити умови для того, щоб емоційна реакція школярів щодо прочитаного художнього твору відповідала його загальному емоційному настрою. Під час обговорення художнього твору спонукати до висловлення власного бачення, трактувати різне ставлення до подій, вчинків персонажів, вчити співвідносити власні думки з поглядами однокласників. Така атмосфера буде стимулювати в учнів переживання, особистісне ставлення, мотивувати до внутрішнього прийняття соціокультурних норм і цінностей, розширювати емоційно-оцінну лексику, збагачувати досвід міжособистісного спілкування [66].

Робота з формування та розвитку емоційного інтелекту на уроках читання складається з наступних завдань:

- визначення цілей з формування та розвитку емоційних умінь учнів;
- сортування та підбір текстів, що сприятимуть формуванню та розвитку емоційних умінь учнів;
- використання вправ творчого характеру, які впливатимуть на формування та розвиток емоційних учнів;
- можливість спрогнозувати події твору з ілюстрації, заголовка, або прочитаного першого чи останнього абзацу;
- підсилення опрацювання тексту засобами образотворчого мистецтва, інсценізацією або музичним супроводом;
- проведення дискусій, бесід, ігор, що стимулює фантазію та уяву учнів.

Розглянемо види вправ творчо- емоційного характеру.

1. Складання власних казок, загадок, віршів, історій.
2. Доповнення тексту, складання власної кінцівки, складання подій, що могли передувати основному тексту твору, насичення новими епізодами та ін.
3. Заповнення пропущених у тексті слів та речень своїми власними.
4. Складання продовження або закінчення до тексту.
5. Підбір римованих слів, створення ланцюжка ознак та продовжень.
6. Створення ілюстрацій від прочитаного, використання словесного малювання [58].

Занурюючись у казкову історію та проживаючи різноманітні емоції за героїв твору, учні мають можливість у майбутньому краще усвідомлювати власні вчинки й слова, осмислювати і розрізняти добро і зло, красиве і потворне, оволодівати здатністю регулювати власну поведінку, відмовлятися від дій, які шкодять їм та оточенню. Завдяки художнім творам глибше сприймається внутрішній світ людини, її почуття, вчинки, мотиви поведінки, ставлення до інших і природи.

Тому, розвиток таких навичок, як уміння комунікувати, співпереживати, керувати своїми емоціями, працювати у команді, креативно та критично мислити неможливий без художньої літератури. Вивчення творів на уроках літературного читання – це рушійний освітній механізм для розвитку емоційного інтелекту учнів молодшої школи. Дослідження художнього твору перетворюється на цікаву та зрозумілу для учнів гру. Літературні герої дають можливість зрозуміти себе, свої емоції, причини та наслідки їх формування, можливість ними керувати в тій чи іншій життєвій ситуації. В учнів розвивається емоційна грамотність, стресостійкість. Літературний персонаж може бути як позитивним, так і негативним. Все це в сукупності формує та розвиває прояв емпатії емоційного інтелекту учнів [9].

«Емпатія (англ. *empathy* від (грец. *patho*) – співпереживання) – розуміння стосунків, почуттів, психічних станів іншої особи у формі співпереживання [43]; емпатія базується на почуттях і не залежить від інтелектуальних здібностей [81]; пояснює можливість зрозуміти іншу людину, сприймати її внутрішній світ із збереженням емоційно-чуттєвої та індивідуальної забарвленості (з позиції літературного героя).

Розвиток емпатії є особливо важливим у початковій школі, оскільки саме в цей віковий період у молодших школярів інтенсивно розвиваються моральні цінності, життєві перспективи, нові погляди на життя і відносини між людьми. Емпатія – це особистісна властивість, має соціальну природу і піддається формуванню. Вона поєднує у собі свідому і підсвідому структури психіки, властивість «проникати» у внутрішній світ іншої людини. Саме зв'язок усвідомленого й чуттєвого дозволяє припустити можливість її розвитку засобами художньої літератури.

Під час читання (слухання) літературних творів учень уявляє картину, конкретну ситуацію, образ, переживає описані події, і чим сильніші ці переживання, тим багатші його уявлення та відчуття дійсності. Молодші школярі емоційно чутливі, і головне завдання вчителя на уроках читання – побудувати діалог виразним, навчити їх виявляти своє ставлення до ситуацій і

власних дій, пояснювати ті, що суперечать загальноприйнятим соціальним правилам [9].

Коли учні «проживають» казку чи літературну пригоду під час уроку, то пізніше, в реальному житті, утворюються зв'язки між казковими подіями і їх власною поведінкою. Відбувається психологічний механізм роздвоєння читача на дві «половинки»: одна залишається, споглядає дії героя ззовні, осмислює та оцінює їх, а інша –перевтілюється у цього ж героя, ідентифікує себе з ним. Незалежно від того, чи стане літературний персонаж «позитивним» чи «негативним» героєм, відбувається процес формування емпатії [9].

Сприймання та осмислення тексту твору, відтворення глибини переживань та емоцій ефективніше, якщо для вивчення додається ілюстрований наочний матеріал. У своїх працях питанню наочного матеріалу до тексту приділяли увагу такі науковці як, К. Ушинський [1], Я. Коменський [32], В.Сухомлинський [65] та ін.

Окреслимо зміст і функції ілюстративного матеріалу, який охоплює різні за видом ілюстрації:

- ілюстративний матеріал на обкладинках і форзацах відкриває курс читання його не можна обминати або вважати поліграфічною прикрасою. Кожен форзац є органічною частиною змісту підручника. (книгу можна «читати» за малюнками, обкладинка несе багато інформації;
- унаочнення апарату орієнтування у змісті підручника та його структурі. Умовні позначення охоплюють найважливіші і найбільш частотні види завдань («читаємо правильно», «дізнаємося значення слів», «фантазуємо і створюємо», «граємо сценку, виставу»). Крім того, символ у вигляді пташки виділяє теоретичні відомості та інші тексти укладача «Читанок». Якщо діти розпочинають роботу з новим підручником, слід неодноразово звернути їх увагу на відповідність умовного позначення змісту завдання;
- багатофункціональність ілюстративного матеріалу до творів. За ним проводяться: вибіркоче читання, переказ, характеристики дійових осіб, різні творчі роботи, розвиток усного мовлення. Розглядаючи малюнки,

діти засвоюють їх художню мову, вчать розрізняти кольори і відтінки, композицію, план; з'ясовують роль пейзажу, емоційну тональність (драматичний, героїчний, ліричний, гумористичний чи сатиричний малюнок) [58].

Варто привернути увагу дітей до того, що малюнки до художніх творів і науково-пізнавальних оповідань відрізняються. Так, малюнки до художніх творів підсилюють образність опису, а в ілюстраціях до науково-полярних творів переважає реалістичність зображення, що унаочнює предмет чи явище за суттєвими ознаками [58].

Для активного розвитку емоційного інтелекту учнів початкових класів важливо постійно збагачувати їх емоційний досвід. Дуже важливо на уроках літературного читання дотримуватись таких педагогічних умов:

- добирати художні твори, що відповідають віковим пізнавальним потребам учнів, які описують події, що зрозумілі, зустрічаються в житті учнів, викликають емоційний відгук, спрямовані на розуміння, усвідомлення, внутрішнє прийняття загальнолюдських, національних цінностей, соціокультурних норм;
- акцентувати увагу на емоціях, почуттях, що викликають художні твори, швидко, гнучко, адекватно реагувати;
- виокремлювати яскраві емоційні епізоди, що описані в творі, зосереджувати на них увагу, коментувати, пояснювати, аналізувати їх, показувати власне ставлення, давати власну оцінку;
- виділяти вчинки персонажів твору, мотиви їх поведінки, оцінювати, реагувати емоційно, виявляти почуття, особистісне ставлення;
- створювати проблемні ситуації, ігри, пропонувати емоційно-орієнтовані, ціннісно-орієнтовані завдання, в яких закладена неоднозначність, багатоваріантність, ускладненість вибору, які стимулюють активний пошук рішень у процесі спілкування,

- обговорення, висловлення різних думок, їх пояснення, обґрунтування, розгляд можливих наслідків, звернення до внутрішнього світу людини;
- відображати враження від художнього твору в творчій діяльності – інсценуванні, розповіді, малюнку, грі [66].

Отже, можемо зробити висновок, що підручник з літературного читання має безпосередній вплив на виникнення почуттів, формує осмислене ставлення емоційного характеру до моральних цінностей. Обсяг роботи на уроках читання для формування та становлення емоційного інтелекту реалізується шляхом розвитку навички читання, умінням виразно читати, смислового та структурного аналізу тексту, мовленнєвого розвитку, літературного розвитку, розвитку творчої діяльності на основі прочитаного. Все це в сукупності формує емоційну грамотність особистості в учнів молодшої школи.

1.3. Особливості роботи над авторською казкою на уроках читання задля формування емоційного інтелекту молодших школярів

Головні завдання сучасної початкової освіти – це розвиток всебічно розвиненої особистості, забезпечення гідних умов для розвитку емоційної грамотності та творчих можливостей кожного учня молодшої школи. Універсальним механізмом, що дає спроможність реалізувати зазначенні завдання, є казка Літературне надбання казок досить велике, що налічує також літературні або авторські казки, які забарвлені авторською індивідуальністю відображення дійсності та уявних персонажів, мовним та емоційним наповненням. Авторська казка якнайкраще стимулює зацікавленість, увагу та зосередженість дітей, особливо сучасна, так як сюжет авторської казки обов'язково відображає героїв та події сьогодення. Такий художній твір зрозуміліший та кращий для сприймання молодшими школярами.

Тему сприйняття та вплив казки на емоційно-чуттєвий розвиток учнів молодшої школи розглядали В. Сухомлинський [22], Ю. Ярмиш [10], Г. Сабат [57], В. Кизилова [29], В. Давидюк [20], О. Гаврош [11], Т. Зінкевич-Євстигнєєва

[26], І. Гудзик [19], В. Бадер [2], Б. Галанов [12], М. Туров [70], С. Федотова [71], Н. Горбач [15], О. Музичук [48], Г. Подановська [53] та ін.

Тематика авторських казок українських письменників, що вивчаються на уроках літературного читання молодшої школи досить різноманітна. Молодші школярі мають змогу познайомитися з казками І. Франка, Л. Українки, О. Пчілки, М. Підгірянки, М. Трублаїні, Л. Костенко, В. Сухомлинського, К. Ярмиша, О. Буцень, О. Зубер, А. Дімарова, З. Мензатюк, М. Морозенко, О. Дерманського, Н. Осипчук та ін.

Методика розуміння та засвоєння учнями змісту літературної казки на уроках читання у сучасних реаліях часу відзначається складністю в зображенні в них історичної та побутової дійсності, що може відрізнитися за часовим простором, унікальністю авторських персонажів, сприйняттям та розумінням атмосфери «фантастичності», своєрідністю, не характерною для українського суспільства.

Бурхливий розвиток інтернет-мультимедійних соціальних мереж, комп'ютерних ігор спричинив зниження цінності читацької культури та зменшення прояву зацікавленості до літературного слова авторської казки як художнього мистецтва, що якнайкраще сприяє розвитку емоційно-чуттєвої сфери. Наразі, це є актуальною методичною проблемою – повернути зацікавленість молодших школярів до читання казок, та спостерігати як змінюється рівень емоційної наповненості та обізнаності.

Вирішення цього питання вимагає від вчителя творчих та креативних вмінь, застосування нестандартних підходів в організації та проведенні уроку літературного читання з опрацювання літературної казки. Саме такі уроки розвивають літературну грамотність, красу до художнього слова, естетичне та духовне сприйняття, вивільнюють творчі здібності, розвивають емоційно-чуттєву сферу молодших школярів.

Розглянемо нижче нестандартні уроки опрацювання авторської казки, що зацікавлять молодших школярів застосування яких сприятиме розвитку емоційного інтелекту:

- класичні уроки вивчення творів одного жанру є найбільш поширеними. Їх структура, кількість і послідовність етапів (навчальних епізодів і ситуацій) визначається передусім особливостями художніх творів;
- уроки-сходинки до монографічного вивчення творчості письменника. На цих уроках створюються передумови для заглиблення у творче читання кількох творів одного автора, розширення й упорядкування знань про особистість письменника;
- проведення уроків-інсценізацій (або уроків з елементами інсценізації) передбачає розігрування учнями ситуацій за прочитаною казкою. Уміння інсценізувати сприяє також формуванню у молодших школярів здатності легше адаптуватися у соціальному середовищі, досліджувати та розвивати емоційний інтелект, що зумовлює емоційну насиченість спілкування молодших школярів;
- близькими до уроків-інсценізацій є уроки з ігровим сюжетом. Цей вид уроків з успіхом можна застосовувати в усіх класах під час вивчення різних тем. Ігрові сюжети виступають як основа побудови сценаріїв уроків. Наприклад, темами уроків з ігровими сюжетами можуть бути «Мандрівка сторінками улюблених казок»;
- уроки-мандрівки, уроки-подорожі опрацювання авторської казки також є варіантами ігрового уроку. Основою такого уроку може стати карта подорожі, де діти пересуваючись зупинками виконують цікаві ігрові завдання. Включення музичних фрагментів емоційно і методично прикрашає урок, знімає перевтому учнів;
- уроки-роздуми вирізняються від інших типів уроків тим, що читацька діяльність учнів зосереджена на аналізі й розв'язанні своєрідних морально-етичних проблем і пізнавальних задач, які впливають з ситуації, описаної в авторській казці;

- інтегровані уроки та уроки з блочною інтеграцією змісту різних предметів. Метою такого зв'язку є цікаве, різнобічне вивчення близьких явищ, яке можна об'єднати досягненням спільної мети;
- на інтегрованих уроках великий розвивальний потенціал дає поєднання авторської казки з образотворчим мистецтвом і музикою, що стимулює та підсилює інтерес та зацікавленість. На таких уроках художній образ набуває нових граней, яскравості через сприймання різних засобів його відображення [53];
- будь який урок опрацювання казки супроводжується навчальним діалогом, так як це є реакція на поставлене питання або висновки. Він є важливою складовою особистісно орієнтованого освітнього процесу. Саме діалог є основною складовою, що виконує діяльнішу та змістову функцію і слугує зв'язною ланкою для досягнення багатьох освітніх та виховних завдань.

Активний живий діалог створює навчальне спілкування та є засобом здійснення та розвитку особистісно орієнтованого навчання. В такому спілкуванні притаманне: формування особистої думки молодшого школяра, вираження емоцій та почуттів, думок та вражень після прочитаного, застосування та використання свого читацького та життєвого досвіду. Це формує найкращі умови самовираження та проявленості кожного учня, зумовлює розкриття та розвиток нових творчих можливостей, допомагає уміло застосовувати вербальні та невербальні інструменти мовлення.

В період навчання в 3 класі вже більше уваги приділяється читанню мовчки, тож дуже важливо для уроку-діалогу брати для опрацювання спеціально підібрані авторські казки. Обов'язково слід враховувати об'єм та доступність тексту, його емоційність, прихований підтекст, можливі подальші обговорення, узагальнення.

Перший етап діалогового уроку – це самостійне читання, а другий – саме обговорення в діалозі. Це є найпоширеніша форма діалогового уроку, але й буває, що обговорення передує самостійному читанню мовчки. В цій формі діти

можуть обговорити особисті думки щодо змісту казки та її назви. Діалоговий урок – це взаємна робота учнів та вчителя. На уроці вчитель допомагає учням правильно структурувати та виражати їх думки, слідкує, щоб урок проходив поетапно, - спочатку ознайомлення, потім читацьке опрацювання, керує уроком так, щоб він був у формі діалогу, а не монологу.

Важливим є включення у зміст уроків над опрацюванням авторської казки творчих завдань, які стимулюють формування емоційного інтелекту. Відповідно до мети уроку і можливостей текстів доцільно використовувати творчі завдання, які спрямовані на розвиток різних проявів літературно-творчих здібностей.

Вкажемо основні з них:

- зосередження уваги на якостях творчої особистості (розвинена уява, образне мислення, вміння у звичайному побачити незвичайне: «Що спонукало автора скласти першу казку? Чи переживав ти подібні почуття?»);
- розвиток репродуктивної та творчої уяви, образного мислення («Яку картину викликає цей твір у твоїй уяві?, «Якими ти уявляєш описаних головних героїв: які вони на вигляд, скільки їм років?»);
- розвиток емоційної чутливості, що дає можливість передати почуття автора, відчувати тональність казки («З яким настроєм читатимеш казку уголос? Прочитай казку так, щоб читачі відчули твоє ставлення до зображеного. Прочитай казку наспівно, задушевно»);
- розвиток мовленнєвих умінь, збагачення словника учнів образними висловами, епітетами, порівняннями («Як автор звертається, яке порівняння вживає?», «Знайдіть у казці порівняння. Які образи вони створюють?»);
- створення власних продуктів: продовження казки; створення власної казки на основі прочитаної; складання казки на задану тематику («Як продовжити казку?»), створення власної казки на основі прочитаної: «Яку казку про вітер ти склав би; складання казки на задану тематику: «Уяви, що ти потрапив до країни Квітів. Що це за країна, хто її мешканці, які в них свята, де їхня

цариця?», складання розповіді за пропонованою назвою: «Придумай розповідь «Клопоти бджілки, яка живе у дзвіночку»»);

- уроки опрацювання казки у формі узагальнення характеризуються використанням коротких вікторин, загадок, ребусів, застосування елементів гри, використання тестових завдань, де учні вносять доповнення у відповіді, обирають одну можливу або конструюють свою власну думку-відповідь [53].

Опрацьовуючи казку за допомогою вчителя, учні вчаться досліджувати деталі, які повторюються у тексті, вчаться вміти розповідати їх та застосовувати, розуміти їх сутність та функції, що характеризують героїв казки.

При дослідженні казки не слід наголошувати на тому, що всі герої та події несправжні або видумані. Казка повинна зберігати свою чарівність, фантастичність та таємничість. Таким чином, це все сприятиме зацікавленості на уроці, розкриттю емоцій та почуттів, розвитку творчих здібностей учнів. Учні відчують, що казка – це розповідь про щось незвичайне, умовне. В процесі зацікавленості школярі краще знайомляться з особливостями цього незвичного жанру.

Говорячи про сприймання казки, слід наголосити, що учні відділяють фантазію від реальності. А фантазувати – означає грати. Зміст та сюжет казки передає найголовніше та вчить розрізняти у казковій та ігровій формі добро та зло, любов і ненависть, сміливість і боягузництво, страх і відвагу. Т.Зінкевич-Євстигнеєва говорить, що гра – не основний принцип уроків читання, хоч при вивченні казки чи байки можна застосовувати «розігрування» сцен в дійових особах [26, С. 68].

Уявляючи казкові події, учень вчиться переборювати свої внутрішні страхи. Зустрічається зі страхом, дивитися йому в обличчя і перемагає його разом з позитивними казковими героями. Молодші школярі повинні готуватися до того, що в житті завжди можна зіткнутися з труднощами, ворогами. Не можна їх ізолювати від проблем. Завдяки казці людина переживає такі психоемоційні стани, які готують її до реальних подій, що можуть потім трапитися в житті.

Більшість казок, як правило, оптимістичні, і сьогодні це дуже необхідно кожній людині [38].

Психолог і психіатр Б. Беттельгейм у науковій праці «Чарівне і корисне: про значення і цінності казки» [82] займався дослідженням здобутків фантастичної прози. Науковець зробив висновок, що легенди та казки допомагають адаптуватись дітям у соціумі, допомагають долати страх перед дорослим життям, вчать відповідальності та не боятися самотності.

При застосуванні прийому внесення змін до тексту казки, вчитель пропонує завдання на зміну характеру персонажів або взагалі їх заміну на нових придуманих героїв, можливість заміни обставин казки або якогось епізоду, можливість додати до казки власний пережитий епізод з життя та ін. Коли проходить аналіз тексту казки (це може бути початковий авторський варіант або вже змінений учнями варіант казки), необхідно спонукати учнів надавати роз'яснення кожного опрацьованого епізоду, характеризувати поведінку та риси характеру героїв.

Наприклад, можна використовувати наступні запитання: «Про що нам розповідає казка, яка головна думка?», «Який герой тобі найбільше сподобався?», «Як ти вважаєш, чому герой так себе поводить, що його спонукає до такої поведінки?», «Опишіть героя казки, спробуйте передати його почуття?», «Як ви вважаєте, якщо обставини склалися б інакше, як себе поведив би герой, що відчував би чи переживав?», «Що спонукало героя так вчинити?», «Чи були в героя помічники, друзі, які йому допомагали, опишіть їх?» та ін.

При завданні переказу тексту казки, учням доцільно запропонувати переказ від першої особи. Перша особа може бути будь-який обраний герой, навіть герой-спостерігач з іншої казки.

Під час проведення уроку інсценування чи драматизації можна застосувати допоміжний метод лялькотерапії. Цим методом передбачено виготовлення ляльки самостійно учнем – лялька-мотанки, ляльки-рукавички, ляльки з мотузок, пальчикові та ін. Лялька повинна мати голову, а обличчя не обов'язково, бо це допоможе учням розкривати уяву та фантазію учнів щодо вираження емоцій

лялькою під час роботи з нею. Лялька відображає того героя з яким себе порівнює учень.

Навчити учнів виражати свої емоції в процесі опрацювання авторської казки можна за допомогою піктограм, а саме смайликів, які виражають різні емоційні стани (Додаток Г). З допомогою піктограм учні можуть виразити своє ставлення як до окремого епізоду казки, так і до героїв казки, їх поведінки та вчинків.

Сучасні школярі досить добре знають та використовують смайлики у своєму повсякденному житті, але вербально пояснити, що означає той чи інший смайлик не можуть. Зараз це є чи не найдієвіший засіб знайомства та вивчення емоцій. Таким чином, застосування піктографії у формі смайликів на уроках читання мотивує учнів початкової школи до навчання, до подальшого розвитку творчих та пізнавальних навичок.

Так, можна запропонувати дітям поділитися телефонним повідомленням у формі смайлика, що виражатиме емоційний стан після прочитання епізоду казки чи враження від головного героя, або, можливо, загальне враження від казки.

Доповнити діалог з учнями при опрацюванні авторської казки можна й прийомом візуалізації – створити шаблон чи намалювати літературного персонажа, а потім проаналізувати за певним алгоритмом. На рівні голови – що думає герой, що знає? На рівні рук (лап) – що робить, чим займається, якими є його вчинки? На рівні ніг – куди герой їде, де знаходиться? І, намалювавши на шаблоні сердечко, зазначаємо, що саме герой відчував на початку історії, чи змінилися його відчуття впродовж усіх подій? Можна запропонувати поруч намалювати й себе, відобразивши власні почуття, міркування [9].

З метою мотивації навчальної діяльності або рефлексії актуальним буде використання «Колеса емоцій» Роберта Плутчика (Додаток В), яке можна доповнити різноманітними смайликами і розкласти кожному на робочому столі. Упродовж роботи над літературним твором доцільно спостерігати за розвитком емоцій школярів і їх ставленням до літературних героїв [86].

Ефективним у цьому контексті є методичний прийом «Лінія емоцій», що дозволяє прослідкувати динаміку та зміни емоційного стану героя. Разом із школярами обираємо кольори для позначення емоцій, почуттів (не рекомендовано обирати контрастні чорний /червоний), визначаємо межі малюнка на дошці чи в зошиті: «початок-кінець». Читаючи твір, вони малюють різнокольорові лінії залежно від зміни настрою та емоційного стану літературного героя. Таким чином ми отримуємо кольорову лінію, яка наочно демонструє зміну їх емоцій упродовж опрацювання літературного твору. Це дозволяє виокремити події, які вплинули на літературного персонажа найсильніше, порівняти зміну його емоційного стану відповідно до домінуючого кольору. Як результат, у кожного школяра «своя лінія», яка відображає особистісне розуміння художнього твору і сприйняття літературного персонажа[9].

Дієвою є така форма роботи як рекламування казки. Оскільки сучасний медіапростір заповнений рекламою, то здобувачам освіти буде нескладно застосувати цей прийом на уроках. Потрібно створити рекламу з метою популяризації відомостей про казку, вказуючи на мовне оформлення, оцінні форми слів і словосполучень для того, щоб інші прочитали саме цю казку. Доцільно використовувати різні засоби емоційного впливу: відеофрагменти, ілюстрації, світлини, брошури тощо. Така форма роботи важлива і досить зручна, оскільки отримуємо двосторонню реакцію: бачимо емоції тих, хто розробляє і презентує рекламу, і тих, на кого ця реклама спрямована [9].

Прийом листування персонажів казки у соціальних мережах або месенджерах сприятиме розвитку емоційного збагачення мови учнів. Даємо завдання придумати та відтворити діалог героїв з допомогою sms-телефонних повідомлень, користуючись емоційно-лексичними прийомами та короткими репліками. Учні вчаться вірно конструювати речення, правильно вітатися та прощатися, давати відповіді на питання, самостійно їх задавати. Це все сприяє емоційному розвитку, соціалізації, комунікації учнів, вчить їх навичкам ділового спілкування.

Доцільною формою роботи є створення міні-історії від імені одного з героїв. Пропонуємо обрати героя з досліджуваної казки та написати про нього невеличку історію, але розповідь школярі пишуть від першої особи. Така форма роботи вимагає знань про емоційні стани, тому варто провести попереднє опитування на знання антонімів емоційних станів людини: любити – ненавидіти, сумний – веселий, радісний – сумний, щасливий – нещасний; рис характеру: чемний – невихований, ледачий – працьовитий, активний – бездіяльний, добрий – злий, тощо. У контексті обраної форми роботи варто розповісти здобувачам освіти про різні засоби інтонаційної виразності мовлення – темп і тембр, що впливають на емоційний стан героя. Важливо зацентрувати увагу здобувачів освіти на вираженні емоцій літературного персонажа, який можна підсилити/послабити за допомогою вигуків або невербальних засобів мовлення – міміки, жестів тощо [9].

Застосування прийому складання варіантів кінцівки в опрацюванні літературної казки є не новим, але дієвим. Це активно розвиває уяву, фантазію, мислення, допомагає учням самостійно продовжити думку автора, вчить співпереживати героям, висловлювати свої почуття та емоції, ідентифікувати та охарактеризувати емоційний стан персонажа. На уроці кожен учень має можливість висловлювати свої думки, обирати кращий варіант для створення кінцівки. Це сприятиме активній творчій роботі у команді. Великого значення в цьому методі має розвиток мовного компоненту учнів. Багатий лексичний запас слів формують в дитини яскраво забарвлену власну думку, можливість емоційно її сформулювати та передати.

Отже, всі вище описані способи опрацювання літературної казки на уроках літературного читання як засобу розвитку емоційного інтелекту учнів, виконують усі поставлені розвивальні, виховні та навчальні цілі. Кожен правильно організований урок – це нові емоції та творчі можливості учнів. Але при цьому слід враховувати рівень підготовки учнів, їх читацький інтерес, пізнавальну зацікавленість, слід досліджувати як змінюються та розвиваються їх емоції, використовуючи методичні інструменти.

Висновки до розділу 1

Вище викладений матеріал з аналізом наукової літератури, дає нам чітке визначення того, що емоційний інтелект - це як складне особистісне утворення, що включає емоції та почуття. Іншими словами – це розумова система, що ідентифікує, осмислює, керує та контролює емоції. Це цілісна характеристика людини як особистості та індивіда, мета якої продуктивне виявлення та управління емоціями, вміння відстежувати та долати негативні емоції, які впливають на міжособистісні взаємовідносини в суспільстві, знижують рівень успішності та загального розвитку. Є деякі наукові дослідження, що емоційний інтелект є підвидом соціального. Проте більш сучасні наукові дослідження доводять, що ці поняття є різними. Емоційний інтелект вміщує в своїй структурі більш глибокі та складніші особистісні емоції.

Емоційний інтелект – це також важливий компонент розвитку особистості, який можливо та обов'язково розвивати. Процес розвитку є складним, і основні фундаментальні структурні складові починають формуватися вже в молодшому шкільному віці.

Дуже важливо ознайомити та навчити учнів початкових класів «мові емоцій». Найбільш реалізуємий цей процес на уроках літературного читання. В учнів формується вміння ідентифікувати та відрізнити естетичні, моральні та інтелектуальні почуття, вміти застосовувати та проявляти їх у спілкуванні з оточуючими. Художні твори є самим дієвим знаряддям розвитку емоційного інтелекту.

Методичне опрацювання авторської казки з метою розвитку емоційного інтелекту налічує такі прийоми: проведення нестандартних уроків опрацювання авторської казки; застосуванні прийому внесення змін до тексту казки; використання методу лялькотерапії; використання прийому «Колесо емоцій» Роберта Плутчика; використання методичного прийому «Лінія емоцій»; форма роботи як рекламування твору; прийом листування персонажів казки у

соціальних мережах або месенджерах; прийом створення міні-історії від імені одного з героїв; прийом складання варіантів кінцівки в опрацюванні літературної казки та ін.

РОЗДІ 2

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ 3 КЛАСУ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ

2.1. Стан досліджуваної проблеми у практиці початкової школи

Сучасний розвиток реформування в Україні освіти нинішнього покоління спрямований на гармонійне зростання особистості. Створення сприятливого освітнього середовища для реалізації кожного – важливе завдання сьогодення. Це питання нерозривно пов'язане з освітніми програмами чи додатковими навчальними заняттями, тобто спрямоване на розвиток саме інтелектуального потенціалу покоління початкової школи. Проте впливу емоційного інтелекту на інші характеристики особистості молодших школярів приділяють недостатньо уваги, хоча більш широке вивчення цього питання є надзвичайно важливим завданням педагогічного характеру української науки XXI століття [41].

Важливість проблеми розвитку емоційного інтелекту засобами авторської казки на уроках літературного читання в третьому класі є особливо актуальною у початковій ланці освіти, так як молодший шкільний вік цього періоду відзначається особливою сенситивністю, чутливим сприйманням дійсності, бурхливим вираженням емоцій. Саме вивчення казки на уроках читання допомагає сформувати та розвивати в учнях навички ідентифікації та управління власними емоціями та емоціями інших.

Вивчення досвіду вчителів в опрацюванні авторської казки як засобу формування емоційного інтелекту, надає можливість зробити висновок, що авторська казка має широкі можливості впливу на емоційне становлення та розвиток індивідуальності учнів молодшої школи.

Проведемо аналіз досвіду опрацювання казки як засобу розвитку емоційної сфери учнів в педагогічній практиці вчителів початкової школи.

С. Гладиш, вчитель початкових класів Криворізької гімназії №33, Покровського району, Дніпропетровської області спеціаліст вищої категорії,

вчитель-методист говорить, що на сьогоднішній день використання казок в опрацюванні з учнями молодших класів займає почесне місце в реалізації шкільного процесу початкової ланки освіти. Вона є основним компонентом читацького та літературного розвитку, розкриває емоційний світ молодшого школяра. Учні молодшої школи мають особливий вік – це бурхливі емоції, проявлення до перебільшень, яскраві мрії, неосяжна уява, прояв емоційності, безпосередності та ін. Відображення цих проявів характеру учні молодшого шкільного віку знаходять у літературній казці, що їх приваблює.

С. Гладиш зазначає, що сучасна авторська казка вміщує в собі всі історичні казкові принципи. Сюди віднесемо: патріотизм, дружба, взаємопідтримка, добро завжди перемагає зло, застосування новітніх досліджень наукового прогресу, використання сучасної техніки. Авторські казки розвиваючого та навчального характеру допомагають отримати учням не тільки нові знання навколишнього середовища, а й емоційний досвід для розвитку уяви, фантазії, творчого потенціалу, допомагає формувати правила поведінки, вгамовує бурхливий емоційний світ.

На думку С. Гладиш, коли урок опрацювання авторської казки методично вірно побудований, то: учень, який має страхи – розвиватиме в собі сміливість; учень з агресивною поведінкою – почне формувати та проявляти в собі позитивні риси, вчитися добрим справам; учень, який розсіяний на уроках – почне проявляти уважність та акуратність; учень, в якого сформована низька самооцінка – нарешті проявить себе, повірить у свої сили та можливості. Майже всі учні молодшого шкільного віку не можуть словесно описати свій прояв емоцій. Найприродніше для них виражати їх в ігровій формі, творчій діяльності, за що відповідає образне мислення.

Отже, як говорить С. Гладиш, літературна казка виконує одночасно виховні, навчальні та розвивальні поставлені задачі освітнього процесу. А у формуванні, прояві уяви та почуттів – літературна казка займає вагому ланку в літературному просторі.

С. Салоїд, вчитель початкових класів Криворізької гімназії №33, Покровського району, Дніпропетровської області, спеціаліст вищої категорії говорить, що досвід роботи в початкових класах показав, що важливе завдання вчителя розвивати в учнів відчуття впевненості у своїх здібностях. Саме в цей непростий час слід активно застосовувати літературну казку як засіб впливу на емоційно-чуттєвий світ молодших школярів. Етап початкової школи супроводжуються використанням гри та вивченням казок, які наповнюють учня впевненістю та підвищують самооцінку. Бо саме в казці відважні герої, здоланні перешкоди та, зазвичай, щасливий кінець.

С. Салоїд, підкреслює, що опрацьовуючи літературні казки, учні вчать аналізувати поведінку, риси характеру, вчинки героїв літературної казки. Відбувається аналіз образу, учень ототожнює себе з відважним героєм, що зумовлює переорієнтацію негативних рис характеру в позитивні: страх – сміливість, ненависть – дружба, боязливість – відвага та ін.

У своїй практиці С.Салоїд використовує такі методичні прийоми опрацювання літературної казки з метою стимулювання емоційної сфери розвитку молодших школярів:

- ідентифікація героя літературної казки за його рисами характеру, що вказані в уривках казки;
- відтворення емоцій героя в малюнках та їх подальший аналіз способів відображення;
- перевтілення учнів в героя літературної казки з подальшим обговоренням вчинків та поведінки.

На думку С.Салоїд, найефективнішим в її педагогічній практиці методичним прийомом опрацювання літературної казки є інсценізація та театралізація. Для учнів це гра, що розвиває творчість та уяву, стимулює переживати нові емоції та почуття. Така гра формує впевненість в собі, що сприяє становленню особистості учня в суспільстві.

Худолій Тетяна Миколаївна, учитель початкових класів, КЗ "Тополинська ЗОШ І-ІІІ ступенів" МСР ВР ЗО, Запорізька область, Василівський район, село Тополине.

На думку Т Худолій :

- казка – це не просто розповідь про фантастичні події, а цілий світ, в якому дитина живе, бореться;
- саме з казки і починається пізнання дитиною такого таємничого і, на перший погляд непізнаного світу;
- казка – це джерело спілкування та передачі досвіду, це система виховання нових поколінь;
- казка – благородне і нічим не замінене джерело виховання любові до Вітчизни [75].

У своїй робочій практиці, як зазначає Худолій Т., вона використовує нестандартні підходи опрацювання казки як літературної, так і народної. Один з них – це казкотерапія. Вона зауважує, що це не один урок, а довготривала робота на досягнення поставлених задач. Правильно побудований урок з вибором цілеспрямованої казки допомагає розвивати в молодших школярів впевненість, сміливість, зменшити рівень агресії. Казкотерапія реалізується корекційним методом впливу на емоційному стані, що призводить до покращення поведінки, настрою, вгамування емоцій. Тобто, казкотерапія виховує внутрішній світ молодшого школяра, сприяє формуванню внутрішнього гармонійного розвитку.

На думку Худолій Т., зацікавлене сприймання казки учнями початкових класів обумовлено наступним: казкові образи являють собою мову символів, який близькій підсвідомості; завдяки казці у дитини є можливість програти негативні ролі, почуття не боячись при цьому бути покараним; казки дають поняття про чоловічий та жіночий тип поведінки; дитина не лише визначає для себе тип поведінки, а й ідентифікуючи себе з головним героєм вчиться долати різні ситуації; дитина співпереживає герою казки і наче проживає разом з ним в уяві всі небезпеки, що допомагає значно зменшити страхи дитини, підвищити

свою самооцінку, впевненість у своїх силах, може стати в нагоді в житті; психотерапевтичний вплив дитячих казок пов'язаний із відсутністю в них прямих повчань; казка вселяє дитині, що добро має перемогти зло і за самою темною смугою в житті обов'язково має бути світанок, несучи надію на краще; казка найкращий спосіб пережити нові почуття і піти від щоденної рутини і нудьги [75].

Худолій Т. відзначає такі варіанти роботи з казкою, що стимулюють емоційну сферу учнів:

- читання казок та їх переказування;
- театралізація і показ казки вихователем;
- драматизація у ролях знайомої дітям казки;
- інсценізація – точне і послідовне відображення змісту казки за допомогою костюмів і різних декорацій;
- ігри за сюжетами знайомих казок;
- демонстрація казок за допомогою мультимедійних засобів;
- узагальнюючі бесіди на теми: «Моя улюблена казка», «В гостях у казки», «Казка в гостях у дітей»;
- дидактичні ігри: «З якої казки герой?», «Добери картинку», «Подорож у дивовижний світ казок», «Лист дідуся-казкаря»;
- бесіда на морально-етичні теми за змістом казки;
- самостійне складання учнями казок;
- бесіди за змістом ілюстрації до казок і репродукції картин на казкові сюжети;
- розв'язування проблемних ситуацій та суперечностей у казці;
- в'язка казки у класі [75].

Худолій Т. говорить, що використовує на уроках літературного читання такі прийоми роботи з казкою:

- знайомі герої в інших ситуаціях;
- колаж казки;

- казка по-новому;
- казка за аналогією досліджуваної казки;
- вирішення протиріч в казці;
- зміна ситуації в знайомих казках [75].

І. Кокіна, вчитель початкових класів Криворізької гімназії №33, Покровського району, Дніпропетровської області, вчитель вищої категорії підкреслює, що літературна казка має найпродуктивніший вплив на становлення особистості у фізичному, духовному, інтелектуальному аспектах. Сучасна авторська казка відображає реалії часу в якому підрастають молодші школярі – для них вона ближча, органічна та зрозуміла. Літературна казка найкраща для сприймання та опрацювання учнів початкових класів. Казка має великий психологічний вплив на внутрішній емоційний світ людини в цілому, допомагає подолати комплекси та страхи.

І. Кокіна говорить, що вперше поняття казкотерапії було застосовано Тетяною Зінкевич-Євстигнєвою приблизно тридцять років тому. Свою роботу в цьому напрямку вона називає комплексною казкотерапією. І. Кокіна говорить, що класичний план казки має такий вигляд:

- 1 Жили-були собі...
- 2 Якось одного разу..
- 3 Саме тому...
- 4 Кульмінація, наступні події...
- 5 Чим закінчилась казка...
- 6 А мораль цієї казки така...

І. Кокіна використовує такі ефекти казкотерапії:

1. Казка повинна убезпечити учня, вселити відчуття довіри.
2. Обов'язково слід ідентифікувати головного героя.
3. Казка повинна мати нескладний, легкий на сприймання початок.

На думку І. Кокіної, казкокорекція – це процес лікування казками, що створює зв'язок між поведінкою учня та казковими подіями; це можливість перевтілення казки в реальність.

На уроках читання, І. Кокіна використовує алгоритм у складанні психокорекційної казки (за Т. Зінкевич-Євстигнєєвою):

1. Герой має бути схожим на учнів за віком, поведінкою, характером.
2. Середовище в якому живе герой, повинно бути схожим на оточення та життя учнів.
3. Герой повинен проживати схожу ситуацію та відчувати подібні переживання учнів.
4. Герой повинен неодмінно знайти вихід із складної ситуації, подивитися на ситуацію з іншої сторони тим самим показати приклад сміливості та сили волі учням, що допоможе долати власні страхи.

Моцкус Лілія Вікторівна, луцький ліцей №27, Волинська область, м.Луцьк, вчитель початкових класів.

Л. Моцкус, поділившись своїм педагогічним досвідом, зазначає, що найкращий метод який вона використовує для становлення емоційного інтелекту учнів в початкових класах є казкотерапія. Це один із видів арт-терапії; терапія середовищем, особливою казковою атмосферою. Це читання або розказування дітям казок, які роблять так, що дитина бачить в них себе, свої клопоти та переживання та знаходить способи їх розв'язання. З допомогою казки можна легко знайти спільну мову з дитиною [47].

Вчитель говорить, що на уроках читання в початкових класах казкотерапія гармонійно застосовується в опрацюванні як народних та літературних казок. Як говорить зі своїх спостережень Л. Моцкус, суть казкотерапії дуже проста: коли дитина не хоче щось робити або робить щось неправильно – її не потрібно сварити, наказувати. Простіше вигадати казку, в якій герой дуже схожий на цю дитину і попав в аналогічну ситуацію. Звичайно ж, він виходить з неї, прийнявши правильне рішення. Дитина обов'язково поставить себе на місце героя і буде

намагатися наслідувати його вчинок. І найголовніше в цьому те, що дитина самостійно приймає рішення [47].

Л. Моцкус зазначає, що казкотерапія має особливий вплив на соціальне та психічне здоров'я підростаючого покоління. Вплив казки на дітей відбувається на двох рівнях: вербальному і практичному. Вчені рекомендують починати роботу на вербальному рівні (сприймання казки), продовжувати на практичному (малювання, ліплення) і на завершальному етапі застосувати знову вербальні засоби (обговорення казки, дискусія). Дуже дієвою формою казкотерапії вчені вважають колективне створення казки, спрямоване на розв'язання спільної проблеми. Для учнів ця форма роботи є особливо цінною, оскільки кожна дитина є автором. А це, в свою чергу, дає можливість з'ясувати проблеми, які є в учнів, і вирішити їх [47].

Вчитель говорить, що універсальність казки характеризують наступні показники:

- казка інформативна – через аналіз придуманої казки дитина отримує інформацію про життя героя, способах уникнення труднощів;
- казка безмежна – доповнюючи, збагачуючи казку, дитина змінює і збагачує своє життя;
- казка феєрична – можна використати ляльки, вбрання, музичні інструменти, продукти діяльності.
- казка емоційна – через участь в казці дитина накопичує позитивний емоційний заряд, зміцнюючи свій соціальний імунітет;
- казка мудра – через казку психолог має змогу передати дитині нові способи і алгоритми виходу із складної придуманої ситуації;
- потреба в автономності – в кожній казці герой діє самостійно на протязі всього шляху, робить вибір, приймає рішення, сподіваючись лише на свої власні сили;

- потреба в компетентності – герой здатний пройти будь-які труднощі, перешкоди і, як правило, стає переможцем, досягає успіху, хоча може терпіти тимчасові незручності;
- потреба в автономності – герой завжди активний, знаходиться в русі [47].

Піх Юлія Андріївна, вчитель початкових класів, м. Львів пише про активне застосування на уроках читання методу казкотерапії. Юлія Андріївна, зазначає, що казкотерапія – це один із ефективних методів роботи з учнями початкових класів, які зазнають тих чи інших емоційних та поведінкових труднощів. Суть цього методу у створенні особливої казкової атмосфери, яка робить мрії дитини дійсністю, дозволяє дитині вступити у боротьбу зі своїми страхами, комплексами. Основний принцип казкотерапії – цілісний розвиток особистості, турбота про душу, зцілення казкою [52].

Також вчитель підкреслює, що основними рисами, які роблять казку привабливою для корекційної роботи, є:

- глибинний сенс казки та її мораль;
- зібраність образів, невизначеність місця дії та імені головного героя;
- зосередження життєвого досвіду та традицій, які відзначаються багатогранністю інформації, образністю мови [52].

Використовуючи метод казкотерапії, Ю.Піх говорить, що спостерігає за учнями зміни в характері, поведінці – зникає рівень тривожності, агресії, в школярів проходить стрімка адаптація в учнівському колективі.

На думку вчителя, казкотерапія спрямована на:

- подолання дитячих страхів;
- підвищення самооцінки;
- розвиток творчих здібностей;
- розвиток соціальної компетенції;
- розвиток моральних якостей, тощо [52].

Також вчитель відзначає, що казка будь-то літературна або народна, являється терапевтичною технологією і виконує такі важливі функції:

- діагностична функція;
- виховна функція;
- терапевтична функція;
- корекційно-реабілітаційна функція [52].

Також вчитель говорить про основні принципи казкотерапії:

- донести до свідомості дитини інформацію про базові життєві цінності у доступному, ненав'язливому, цікавому для неї вигляді;
- принцип «життєвої сили», що є необхідною умовою для позитивних змін;
- зв'язок між реальностями, де пізнаючи психічну реальність дитини, – їй допомагають взаємодіяти в соціальній реальності;
- принцип багатогранності, що розглядає будь яку життєву ситуацію життєву ситуацію і казкову історію як кристал із безліччю граней [52].

На уроках опрацювання казки, вчитель виділяє такі етапи роботи:

- ритуал «входження» в казку;
- повторення;
- розширення;
- закріплення;
- інтеграція;
- резюмування;
- ритуал «виходу з казки» [52].

Отож, проаналізувавши досвід вчителів використання казки як засобу формування емоційного інтелекту учнів початкової школи, можемо зробити висновок що на уроках реалізується не тільки функція навчання та виховання, а й функція збереження, зміцнення та розвиток психічного здоров'я, розвивається емоційно-чуттєва сторона особистості учнів. Активне опрацювання казки, насичене різними видами діяльності розширює світогляд молодших школярів, насичує новими емоційними барвами.

2.2. Система роботи з формування емоційного інтелекту учнів 3 класу під час опрацювання авторських казок на уроках літературного читання

Наша дослідницька-експериментальна робота проходила на базі Криворізької гімназії №33 Покровського району Дніпропетровської області. В експериментальному дослідженні взяли участь учні 3-х класів.

У дослідно-експериментальній роботі можемо виділити такі етапи:

1. Констатувальний. На цьому етапі нами було продіагностовано початковий рівень сформованості емоційного інтелекту молодших учнів в експериментальному і контрольному класах.
2. Формувальний. На цьому етапі реалізовано педагогічні умови опрацювання авторської казки як засобу формування емоційного інтелекту, розроблено діагностувальну методику з розвитку емоційного інтелекту «Знання слів на позначення емоцій героїв казки» молодших школярів засобами авторських казок. Дана методика пройшла апробацію.
3. Контрольний. На цьому етапі проаналізовано та узагальнено отримані експериментальні дані та сформульовано висновки.

Цілі констатувального етапу:

- окреслити основні показники сформованості емоційного інтелекту;
- виявлення початкового рівня сформованості емоційного інтелекту в експериментальному і контрольному класах, керуючись висновками проведеної діагностичної роботи.

В ході констатувального етапу нами було проведено діагностичну роботу з виявлення рівня сформованості емоційного інтелекту молодших школярів. В експерименті було задіяні 43 учня. Експериментальний – 3-А клас (20 учнів), контрольний – 3-Б клас (23 учня).

Спираючись на структуру складових компонентів емоційного інтелекту та на вікові особливості розвитку емоційно-чуттєвої сфери, показники сформованості емоційного інтелекту в учнів початкових класів наступні :

1. Когнітивний розвиток (здатність ідентифікувати емоції оточуючих та власні емоції).
2. Конативний розвиток (здатність керувати емоціями оточуючих та власними емоціями).
3. Емоційний розвиток (вміння відображати емоційні реакції в емоціогенних обставинах).
4. Соціально-комунікативний розвиток (вміння використовувати емоційну грамотність в соціальних взаємовідносинах та у спілкуванні).

Враховуючи показники сформованості та їх характеристики, відзначають три рівні розвитку емоційного інтелекту учнів початкової школи – низький, середній та високий, кожен з яких має свій опис (додаток Б).

Рівень сформованості емоційного інтелекту молодших учнів ми визначили за допомогою даної методики – опитувальника Н. Холла (адаптована для нашого дослідження) [67].

Методика виявлення рівня розвитку складових емоційного інтелекту за опитувальником Н. Холла. Завдання: виявлення рівня сформованості складових емоційного інтелекту.

Хід дослідження: прочитати наступні 30 тверджень та надати відповідь обрану особисто.

Частково згоден (+1 бал) Частково не згоден (-1 бал)

В основному згоден (+2 бала)

В основному не згоден (-2 бали)

Повністю згоден (+3 бала)

Повністю не згоден (-3 бали)

Визначте власну емоційну обізнаність

1. Я розумію, коли в мене негативні або позитивні емоції. Наприклад, коли в мене гарний настрій – я веселий та посміхаюсь, а коли маю поганий настрій – мені сумно, я можу мовчати.

2. Негативні емоції допомагають мені зрозуміти, що мені не подобається та що я повинен змінити у своєму житті.
3. Я вмю спостерігати як змінюються мої почуття.
4. Коли в мене є час, я аналізую свої негативні почуття: чому вони виникають і в чому може бути проблема.
5. Знання моїх справжніх почуттів важливо для того, щоб почувати себе впевнено.
6. Люди, які усвідомлюють свої справжні почуття, краще управляють своїм життям.

Визначте власну здібність керувати емоціями

1. Я спокійний, коли мене намагаються роздратувати.
2. Я розумію як себе почуваю в різних ситуаціях.
3. Якщо хтось або щось зіпсувало мені настрій, я можу легко заспокоїтись.
4. Я не зациклююся на негативних емоціях.
5. Я можу швидко заспокоюватися після того, як засмутився.
6. Я можу легко «відключатися» від переживань і неприємностей.

Визначте власну здібність до самомотивації

1. Коли необхідно, я можу бути спокійним і зосередженим.
2. Коли потрібно, я можу викликати в собі: веселощі, радість, внутрішнє піднесення і гумор.
3. Я можу змусити себе знову і знову боротися з перешкодами.
4. Я намагаюся вирішувати життєві негаразди творчо.
5. Я можу легко заспокоїтись, бути готовим та зосередитися.
6. Я можу легко відкинути негативні почуття, щоб вони мені не заважали, коли необхідно діяти.

Визначте власну здібність до емпатії

1. Я вмю слухати та чути інших людей.
2. Я чуйний, розумію та поважаю емоції інших.
3. Я добре розумію емоції інших людей, навіть коли їх намагаються приховати.

4. Я добре розумію емоції за виразом обличчя.
5. Я при спілкуванні добре схоплюю знаки, що вказують на те, чого потребують інші. Наприклад, коли мій товариш сумний, він мовчить і не хоче спілкуватися.
6. Я добре розумію та налаштовуюся на емоції інших людей.

Визначте власну здібність розпізнавати емоції інших людей

1. Я можу заспокоїти інших людей.
2. Я адекватно реагую на настрій, спонукання і бажання інших людей.
3. Люди вважають, що я розпізнаю та розумію переживання інших.
4. Я здатний покращити настрій інших людей.
5. Зі мною можна дати пораду з питань стосунків між людьми.
6. Я допомагаю та надихаю інших, щоб вони досягали особистих цілей.

Опрацювання відповідей. Порахувати кількість балів по кожному блоку питань, що характеризує відповідний компонент емоційного інтелекту. Ви набрали 14 і більше балів – у вас – високий рівень розвитку відповідної здібності; 8-13 балів, – середній рівень, а менше – означає низький рівень. Подумайте та проаналізуйте, що потрібно вдосконалювати, щоб досягти вищого рівня розвитку емоційного інтелекту.

Після проведення тестування в експериментальному та контрольному класах, отримали результати що характеризують рівень розвитку емоційного інтелекту. Це було можливо при використанні показників сформованості емоційного інтелекту та проведенні відповідної методичної роботи з розрахунку кількості балів. Нижче опис отриманих результатів на початок дослідження в експериментальному та контрольному класах (рис. 2.1., рис.2.2.):

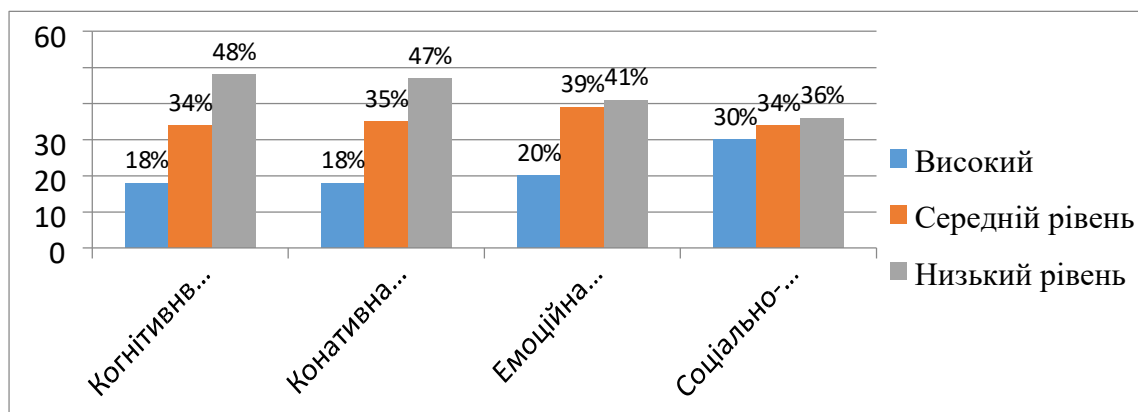

Рис.2.1. Рівні розвитку складових емоційного інтелекту в ЕК

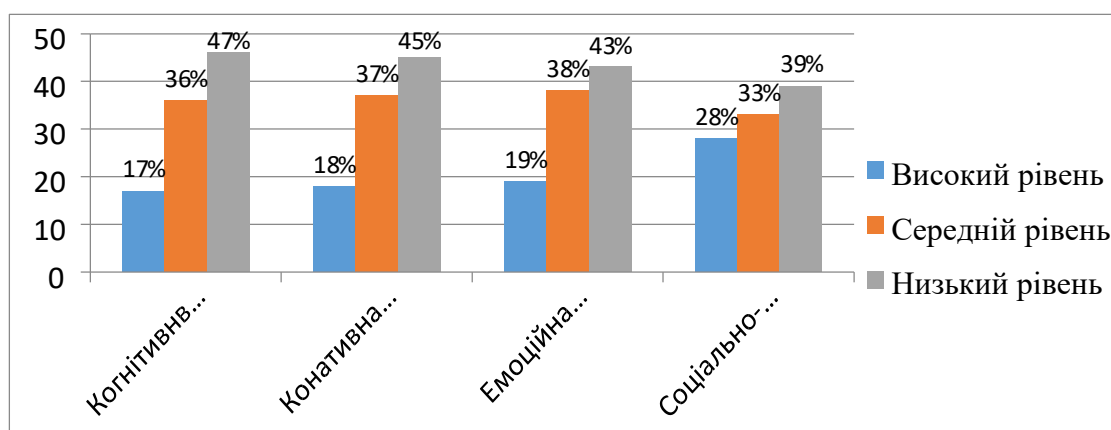

Рис.2.2. Рівні розвитку складових емоційного інтелекту в КК

Провівши емпіричне дослідження, маємо наступні результативні дані високого рівня розвитку складових емоційного інтелекту молодших школярів у відсотках:

Експериментальний клас:

- когнітивна складова – 18% учнів;
- конативна складова – 18% учнів;
- емоційна складова – 20% учнів;
- соціально-комунікативна складова – 30%.

Контрольний клас:

- когнітивна складова – 17% учнів;
- конативна складова – 18% учнів;
- емоційна складова – 19% учнів;

– соціально-комунікативна складова – 28%.

Також, під час дослідження, було встановлено, що є учні, які мають однакове співвідношення усіх показників-складових емоційного інтелекту.

На початок дослідження на основі отриманих результатів було встановлено, що когнітивний компонент в учнів, що означає вміння ідентифікувати та розуміти емоції, які є найменш розвинутими.

Також при дослідженні ми виявили, що учні краще сприймають та розуміють позитивний емоційний стан, аніж негативний.

При відтворенні та дослідженні емоцій, спираючись на експресивне їх значення, учні даного вікового періоду орієнтуються на сприймання міміки обличчя. Також було встановлено, що учні краще розуміють та можуть пояснити емоційний стан оточуючих не тільки за експресивним показником, але й також беручи до уваги самі обставини при яких утворився емоційний стан досліджуваної людини.

За нашими отриманими даними ми побачили, що найбільш розвиненим в учнів є соціально-комунікативний компонент. Він пояснює здатність застосовувати емоції для активної комунікації з оточуючими у соціумі. Це говорить про те, що учні мають більший рівень співчуття та вмінють співпереживати. Віковий період учнів 3 класу характеризується здатністю зчитувати емоційні стани інших людей, знаходити в людях подібне до себе, ставити себе на місце інших. Це все утворює емоційну грамотність, тобто осмислення емоцій. Але частіше за все діти цього віку ще не можуть зрозуміти та пояснити процес утворення різних емоцій та не можуть пояснити до яких наслідків вони призводять.

На основі даних дослідіду нами було визначено, що 43% експериментального класу та 43,5% контрольного класу учнів показали при аналізі низький рівень розвитку емоційного інтелекту. Ці учні не можуть правильно зрозуміти емоції, вказати її ознаки, не можуть назвати причини їх появи, тому вони частіше виражають незрозумілі реакції. Ці учні не вмінють

управляти своїм емоційним станом, і більше негативним. При цьому процес комунікації з оточуючими дається їм важче.

Наступний показник 35 % учнів в експериментальному класі та 36% учнів у контрольному класі показали, що мають середній рівень розвитку емоційного інтелекту. Такі учні розуміють свої власні емоції та емоції оточуючих людей, але іноді їх аналіз може бути помилковим, можливість пояснити причини виникнення емоцій, охарактеризувати їх значення, відсутність контролювати власні емоції та емоції інших.

І останній показник 22% учнів експериментального класу та 20,5% контрольного класу мають високий рівень розвитку емоційного інтелекту. Ці учні мають здатність розуміти власні емоції та емоції інших людей, вміють контролювати їх відповідно до виникаючих обставин. Вони добре володіють проявом емпатії, вміло налагоджують емоційний контакт, емоційно креативні, мають позитивне ставлення до себе, інших людей та всього оточуючого в цілому. Розглянемо отримані дані нижче (рис.2.3, рис. 2.4).

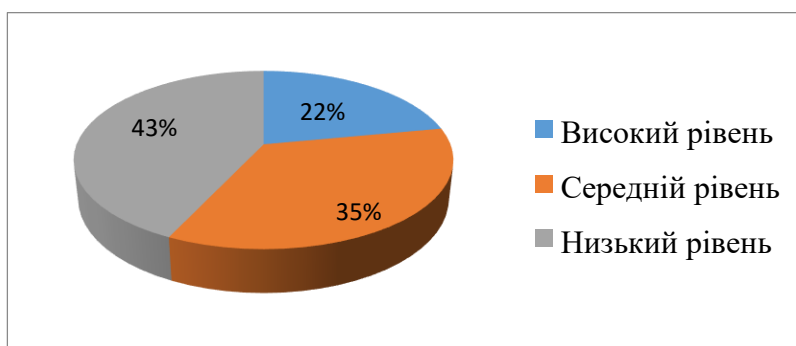

Рис.2.3. Рівень розвитку емоційного інтелекту учнів молодшої школи в ЕК

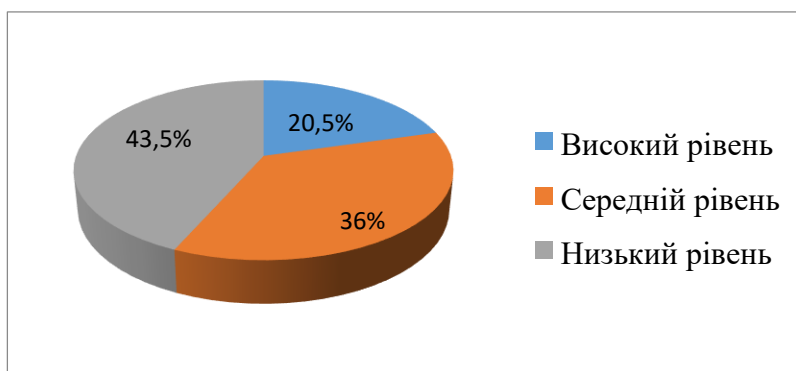

Рис.2.4. Рівень розвитку емоційного інтелекту учнів молодшої школи в КК

Проведена нами робота на констатувальному етапі дозволила виявити ступінь сформованості емоційного інтелекту на початок дослідження та показала необхідність застосування педагогічних умов та необхідність проведення методичної роботи з розвитку емоційного інтелекту на уроках літературного читання молодших школярів.

Формувальний етап дослідження

Аналіз даних на першому етапі дослідження обумовив формувальний етап дослідження. Він також проводився на базі Криворізької гімназії №33 Покровського району Дніпропетровської області. На цьому етапі були задіяні учні експериментального класу.

Цілі та завдання формувального етапу:

1. Перевірити, наскільки ефективно застосування педагогічних умов формування та розвитку емоційного інтелекту на уроках літературного читання засобами авторських казок.
2. Дослідити, наскільки учні розуміють слова, якими описують емоційно-чуттєвий стан героїв у авторській казці; визначити розуміння значень слів вираження емоцій протилежних та близьких за значенням.

Реалізація формувального етапу характеризується застосуванням та виконанням педагогічних умов розвитку емоційного інтелекту учнів молодшої школи на уроках читання, які ми охарактеризували у першому розділі цієї роботи. Було зазначено, що формування та розвиток емоційного інтелекту на уроках опрацювання авторських казок на уроках читання учнів молодшої школи буде ефективним за умови виконання наступних педагогічних умов :

- добирати художні твори, що відповідають віковим пізнавальним потребам дитини, описують події, що зрозумілі, зустрічаються в житті учнів, викликають емоційний відгук, спрямовані на розуміння, усвідомлення, внутрішнє прийняття загальнолюдських, національних цінностей, соціокультурних норм;
- акцентувати увагу на емоціях, почуттях, що викликають художні твори, швидко, гнучко, адекватно реагувати;

- виокремлювати яскраві емоційні епізоди, що описані в творі, зосереджувати на них увагу, коментувати, пояснювати, аналізувати їх, показувати власне ставлення, давати власну оцінку;
- виділяти вчинки персонажів твору, мотиви їх поведінки, оцінювати, реагувати емоційно, виявляти почуття, особистісне ставлення;
- створювати проблемні ситуації, ігри, пропонувати емоційно-орієнтовані, ціннісно-орієнтовані завдання, в яких закладена неоднозначність, багатоваріантність, ускладненість вибору, які стимулюють активний пошук рішень у процесі спілкування, обговорення, висловлення різних думок, їх пояснення, обґрунтування, розгляд можливих наслідків, звернення до внутрішнього світу людини;
- відображати враження від художнього твору в творчій діяльності – інсценуванні, розповіді, малюнку, грі [66].

В ході формувального етапу було реалізовано виявлення та закріплення навички усвідомлення учнями емоцій та почуттів у вигляді поставлених питань, невеличких тестів, які спонукають актуалізацію відомих учням емоційних станів, що примножує емоційну грамотність.

Також застосували на уроках різноманітні методичні прийоми, вправи та завдання з метою виявлення та розвитку емоційно-чуттєвої сфери:

1. Опиши характер та поведінку героя?
2. Чи сподобалась тобі казка? Що саме сподобалось?
3. Розкажи історію із досвіду свого життя схожу до історії героя казки?
4. З яким кольором асоціюється та чи інша емоція?

Конспекти з опрацювання авторських казок ми відобразили в Додатку Д .

Опираючись на теоретичну частину формувального етапу та отримані дані констатувального етапу, нами була розроблена система роботи з формування емоційного інтелекту на уроках літературного читання засобом авторської казки учнів третього класу.

Сучасні діти розуміють визначення емоційних станів через сприймання піктограм – смайликів. Піктограма (від лат. *pictus* — мальований і грец. Γράμμα – письмовий знак, риска, лінія) – умовний малюнок із зображенням будь-яких дій, явищ, предметів і т. д. Піктограми походять із давніх часів, де вони використовувалися на письмі [31].

Тому, нами була розроблена та реалізована авторська діагностична методика « Назви почуття» про розуміння значення слів на позначення емоцій героїв казки. В основу була покладена методика «Назвіть почуття, що переживає людина» [34, С.38-39], яка була адаптована до матеріалу авторських казок: З. Мензатюк «Новорічна пригода з відьмою», М. Морозенко «Руде цуценятко і різдвяний ангел», А. Дімаров «Для чого людині серце», О. Дерманський «Білячок», Джанні Родарі «Дорога, що нікуди не вела», Н. Осипчук «Стрімкий, як вітер». Автор методики пропонує використовувати для систематизації емоційного стану учня молодшої школи стандартизовані піктограми – смайлики.

Формувальний етап проходив з вересня по листопад і включав проведення шести уроків опрацювання авторських казок. Інтервал між проведенням уроків три тижні, особливий акцент – в листопаді.

Обладнання: 9 зображень-ілюстрацій героя та смайликів з відображенням різних емоційних станів.

Хід дослідження: в ході опрацювання казки учням даємо завдання на виявлення знання емоційних станів, де використовуємо картки із зображенням смайликів та картки із зображеннями героїв казки, що відображають різні емоції, до кожної емоції пропонуємо дібрати слова-антоніми та слова- синоніми. Усі відповіді заносимо до таблиці 2.1. зображеній нижче.

Таблиця 2.1.

Розуміння значення слів, що позначають емоційний стан героя казки

Слова, що позначають емоційний стан	Названо вірно		Названо з помилками		Не назвали слова-антоніми		Не назвали слова-синоніми	
	Смайл	Герой	Смайл	Герой	Смайл	Герой	Смайл	Герой

Дані, які ми отримали, слід розрахувати математично. Вони надають нам можливість робити аналіз розвитку складників емоційного інтелекту.

Коефіцієнт знання слів на позначення емоцій героїв казки розраховуємо за такою формулою:

$$K(\text{обізн.}) = \frac{Mn}{N2} \times 100\%$$

K(обізн.) – коефіцієнт знань слів;

Mn – вірно названі слова;

N2 – кількість усіх названих слів.

Якщо K(обізн.):

- від 1% -до 49% – низький рівень;
- від 50% - до 69% – середній рівень;
- від 70% -до 100% – високий рівень

Отримавши розрахунки до кожного уроку опрацювання авторської казки, ми отримали такі показники:

Урок 1 – K(обізн.) склав 44,4%

Урок 2 – K(обізн.) склав 44,4%

Урок 3 – K(обізн.) склав 55,5%

Урок 4 – K(обізн.) склав 55,5%

Урок 5 – K(обізн.) склав 66,6%

Урок 1 – K(обізн.) склав 77,7%

Детальні розрахунки коефіцієнту обізнаності відображені до кожного конспекту уроків в Додатку Д.

Уроки опрацювання авторської казки дали нам можливість виявити та сприяти подальшому розвитку рівню сформованості емоційного інтелекту учнів третього класу. У дітей сформувались та закріпились нові стійкі уявлення та поняття в галузі емоцій та почуттів. Методично та органічно побудовані уроки сприяли в учнів підвищенню рівня зацікавленості як в загальному аспекті, так і до процесу навчання. Перший урок опрацювання авторської казки з метою виявлення та розвитку емоційного інтелекту показав низькі показники, але з кожним іншим уроком учні почали проявляти себе більш активно: почали розмірковувати над прочитаним текстом, визначати та усвідомлювати ту чи іншу емоцію, проводити кількісний та якісний аналіз поведінки та характеру героїв авторських казок, навчилися надавати обґрунтовані узагальнюючі висновки.

Хоча деякі висновки учні складали іноді наївними, неточними, з відсутністю чітко сформульованих понять, але спроба визначити та пояснити головну думку та проблему художнього твору мала продуктивний характер – учні досліджували основний конфлікт, вчилися підкріплювали прочитане емоційно, ділились власним життєвим досвідом та переживаннями, вчилися розпізнавати емоції товаришів по класу та ін.

Отже, ми можемо стверджувати, що уроки опрацювання авторської казки як засобу розвитку емоційного інтелекту дозволили учням отримати новий соціальний, культурний, творчий, емоційно-ціннісний досвід, надали нові знання згідно завдань та задач поставлених вчителем, спонукали до самовираження, сприяли розвитку навчальних та творчих здібностей, прояву позитивних емоцій та переживань і блокуванню негативних, допомогли покращити рівень навичок спілкування.

2.3. Результати експериментально-дослідницької роботи

За результатами реалізації заданих педагогічних умов, проведення системи уроків опрацювання авторської казки з впровадженням авторської методики «Назви почуття», було здійснено контрольний зріз рівня емоційного інтелекту учнів експериментального 3-А класу та контрольний зріз рівня емоційного інтелекту учнів контрольного 3-Б класу. Тож, було організовано третій контрольний етап нашого дослідження, який передбачає аналіз та узагальнення отриманих даних та формулювання висновків.

Цілі та завдання контрольного етапу дослідження:

1. Виявлення та аналіз рівня коефіцієнта обізнаності слів, що позначають емоції на кінець дослідження в експериментальному класі.
2. Виявлення та аналіз рівня сформованості емоційного інтелекту учнів експериментального та контрольного класів на кінець дослідження.
3. Виявлення та аналіз динаміки зміни рівня розвитку емоційного інтелекту молодших школярів на початок та на кінець дослідження в експериментальному та контрольному класах.

Проведена нами вище дослідна робота формувального етапу, показала наступні результати:

1. За діагностувальною методикою «Назви почуття» на основі опрацювання авторських казок, що складало шість уроків, ми з'ясували, що учні експериментального класу розуміють значення слів, які позначають емоційний стан, розрахувавши коефіцієнт обізнаності на початок дослідження – $K(\text{обізн.}) = 44,4\%$, що означає низький рівень, та на кінець дослідження – $K(\text{обізн.}) = 77,7\%$, що позначає високий рівень. Це показує, що коефіцієнт обізнаності зріс на $33,3\%$, також ми переконалися у вмінні учнів добирати слова-синоніми та слова-антоніми.

На рисунку 2.5 можна розглянути як змінювався рівень коефіцієнта обізнаності слів на протязі шести уроків опрацювання авторських казок різних письменників :

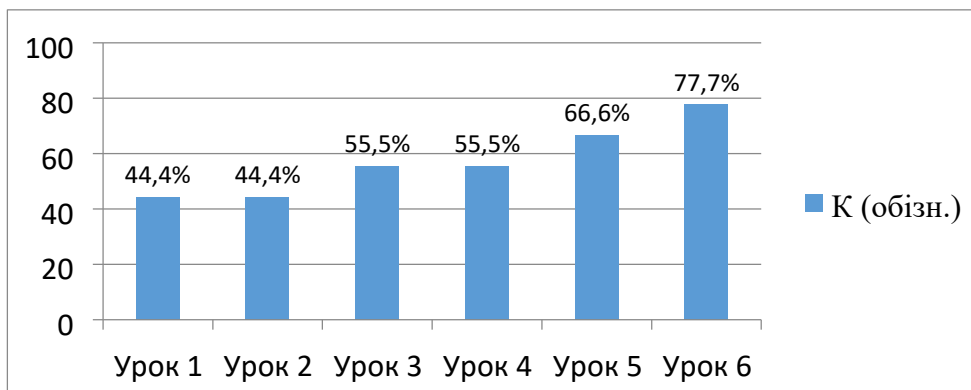

Рис.2.5. Розуміння слів на позначення емоцій героїв казки

2.Виявлення рівня сформованості емоційного інтелекту на кінець дослідження в експериментальному та контрольному класах.

Повторне емпіричне дослідження у вигляді тестування за опитувальником Н. Холла (адаптоване для нашого дослідження), яке ми описали у констатувальному етапі та спираючись на проведення системи роботи у вигляді використання різноманітних завдань з розвитку емоційного інтелекту на протязі шести уроків опрацювання авторських казок, маємо наступні результативні дані високого рівня розвитку складових емоційного інтелекту молодших школярів експериментального класу:

- когнітивна складова – 41% учнів;
- конативна складова – 42% учнів;
- емоційна складова – 44% учнів;
- соціально-комунікативна складова – 55%.

Ці показники ми відобразили нижче (рис.2.6.).

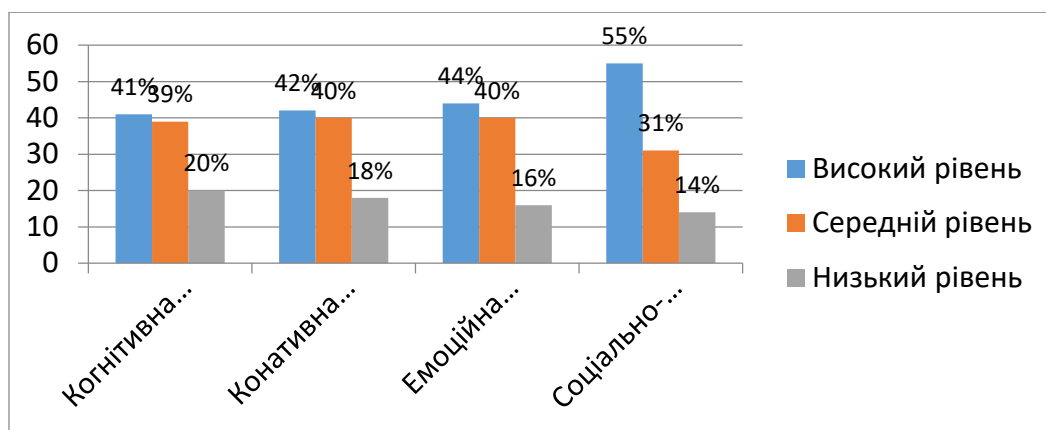

Рис.2.6. Рівні розвитку складових емоційного інтелекту ЕК

Також, було встановлено, що є учні, які мають однакове співвідношення усіх показників-складових емоційного інтелекту. По завершенню експерименту на основі отриманих результатів було встановлено, що когнітивний компонент на кінець дослідження в учнів, що означає вміння ідентифікувати та розуміти емоції – є також найменш розвинутим.

На кінець дослідження виявлено що рівень сприймання та розуміння позитивного емоційного стану збільшився.

За нашими отриманими даними на кінець дослідження ми побачили, що найбільш розвиненим в учнів експериментального класу залишається соціально-комунікативний компонент.

На основі даних дослідно-експериментальної роботи нами було визначено, що 17% учнів показали при аналізі низький рівень розвитку емоційного інтелекту. Ці учні не можуть правильно зрозуміти емоції, вказати її ознаки, не можуть назвати причини їх появи, тому вони частіше виражають незрозумілі реакції. Ці учні не вміють управляти своїм емоційним станом, і більше негативним. При цьому процес комунікації з оточуючими дається їм важче.

Наступний показник – 37,5 % показали молодші школярі, що мають середній рівень розвитку емоційного інтелекту. Такі учні розуміють свої власні емоції та емоції оточуючих людей, але іноді їх аналіз може бути помилковим, можливість пояснити причини виникнення емоцій, охарактеризувати їх значення, відсутність контролювати власні емоції та емоції інших.

І останній показник – 45,5% учнів мають високий рівень розвитку емоційного інтелекту. Ці учні мають здатність розуміти власні емоції та емоції інших людей, вміють контролювати їх відповідно до виникаючих обставин. Вони добре володіють проявом емпатії, вміло налагоджують емоційний контакт, емоційно креативні, мають позитивне ставлення до себе, інших людей та всього оточуючого.

Розглянемо нижче показники рівня сформованості складових емоційного інтелекту на кінець дослідження в контрольному класі (рис. 2.7.).

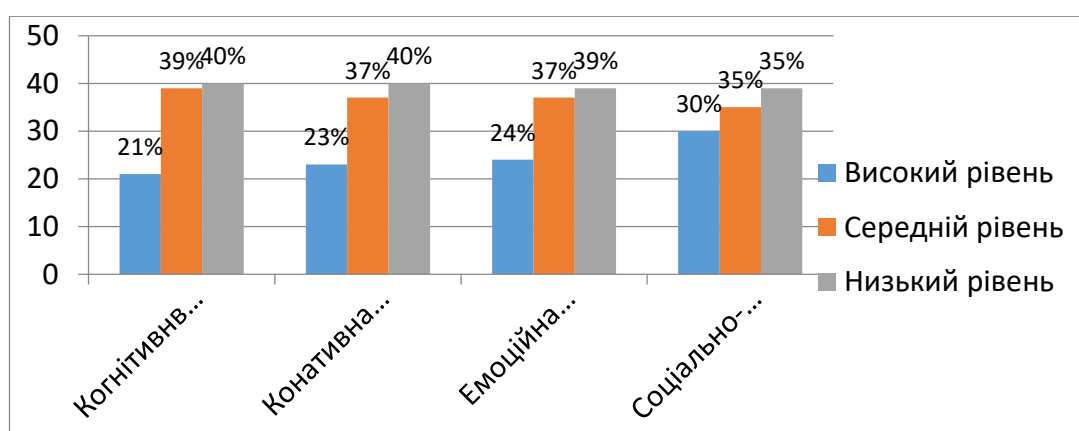

Рис.2.7. Рівні розвитку складових емоційного інтелекту КК

Отримані дані засвідчують, що показники рівня сформованості емоційного інтелекту на кінець дослідження у контрольному класі особливо не змінились. Наш дослід показав, що найбільш розвиненим на початок та на кінець дослідження є соціально-комунікативний компонент емоційного інтелекту – здатність застосовувати емоції для активної комунікації з оточуючими у соціумі. Порівняймо дані цього показника в експериментальному та контрольному класах на рисунку 2.8., рис.2.9.

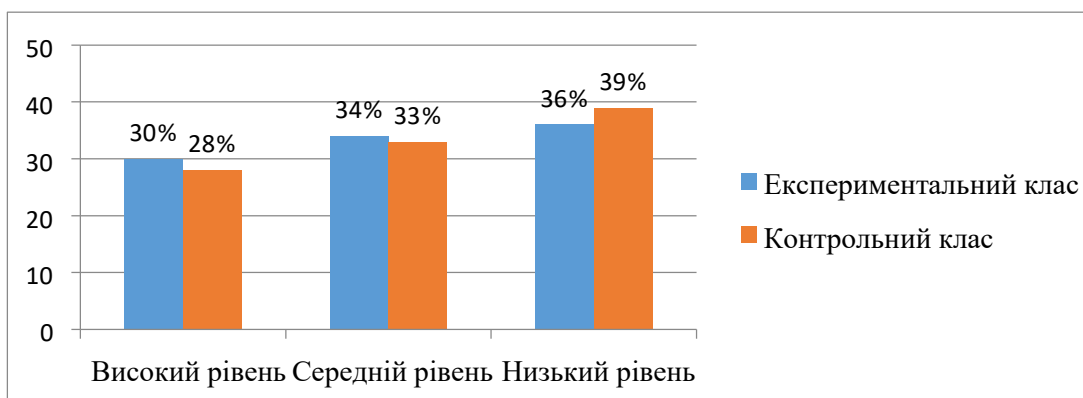

Рис.2.8. Рівень розвитку соціально-комунікативної складової ЕІ на констатувальному етапі

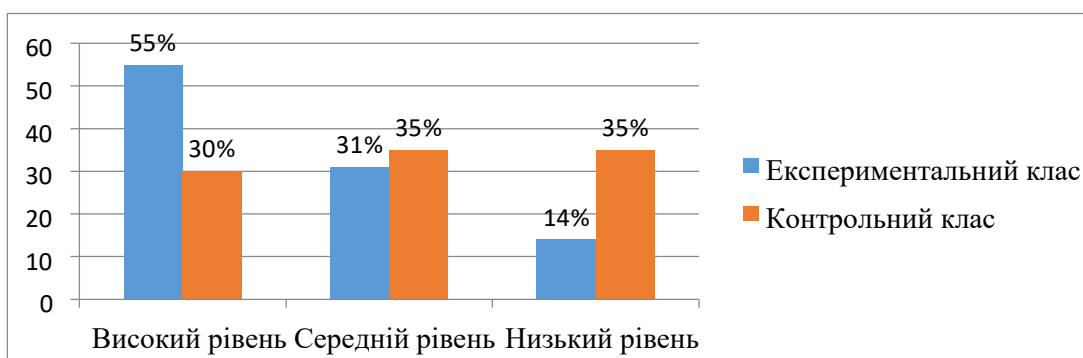

Рис.2.9. Рівень розвитку соціально-комунікативної складової ЕІ на формуальному етапі

За отриманими даними видно наскільки змінилися показники розвитку емоційного інтелекту в експериментальному класі у порівнянні з контрольним класом.

Експериментальний клас:

- високий рівень збільшився на 25%;
- середній рівень зменшився на 3%;
- низький рівень зменшився на 22%

Контрольний клас:

- високий рівень збільшився на 2%;
- середній рівень збільшився на 2%;
- низький рівень зменшився на 4%

Найменш розвинений на початок та на кінець дослідження ми побачили когнітивний компонент емоційного інтелекту, що виражає здібність ідентифікувати та розуміти свої власні емоції та емоції інших людей. Порівняймо дані цього показника в експериментальному та контрольному класах нижче (рис. 2.10., рис.2.11.).

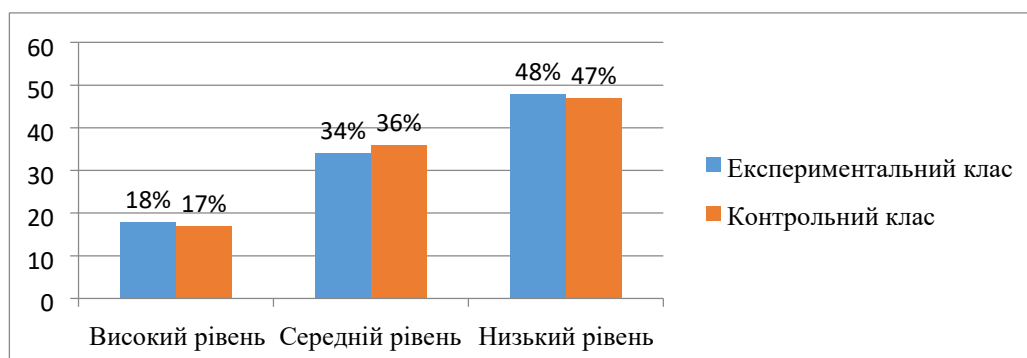

Рис.2.10. Рівень розвитку когнітивної складової емоційного інтелекту на констатувальному етапі

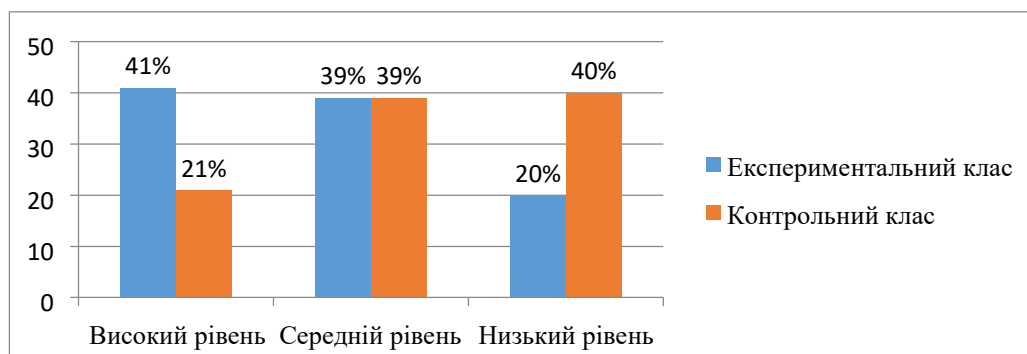

Рис.2.11. Рівень розвитку когнітивної складової емоційного інтелекту на формувальному етапі

Отже, рівень розвитку емоційного інтелекту на кінець дослідження в експериментальному та контрольному класах має наступні показники (рис.2.12., рис.2.13.)

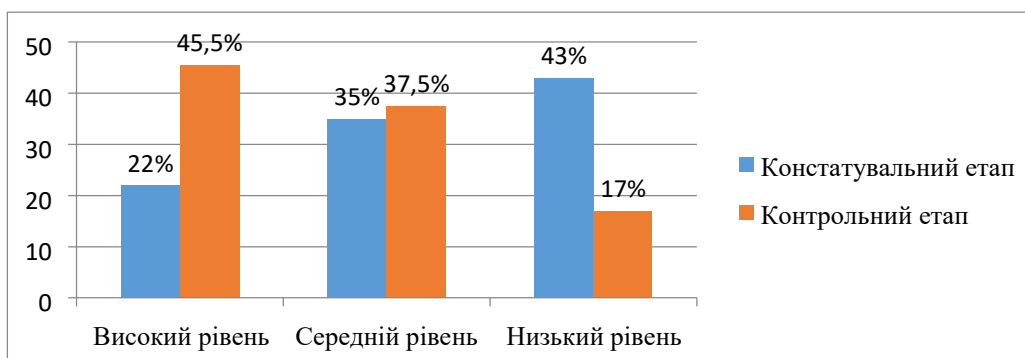

Рис.2.12. Рівень розвитку емоційного інтелекту на початок та на кінець дослідження в ЕК

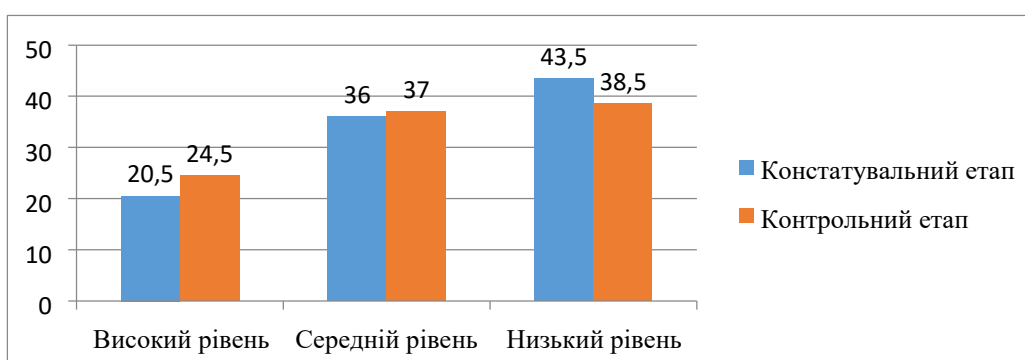

Рис.2.13. Рівень розвитку емоційного інтелекту на початок та на кінець дослідження в КК

За даними видно наскільки змінилися показники формування емоційного інтелекту.

Експериментальний клас:

- високий рівень збільшився на 23,5%;
- середній рівень збільшився на 2,5%;
- низький рівень зменшився на 26%

Контрольний клас:

- високий рівень збільшився на 4%;
- середній рівень збільшився на 1%;
- низький рівень зменшився на 5%

Дослідно-експериментальна робота, яку ми провели, надає можливість зробити висновок, що ступінь розвитку емоційного інтелекту в учнів молодшої

школи експериментального 3-А класу збільшився на 23,5% відповідно високого рівня, а контрольного 3-Б класу виріс на 4%.

Впровадження системи уроків опрацювання авторської казки та розробленої нами методики «Розуміння слів, що позначають емоції героїв казки» з метою розвитку емоційного інтелекту сприяло формуванню емоційного інтелекту молодших школярів 3 кл. на уроках літературного читання під час опрацювання авторської казки.

Висновки до розділу 2

Дуже важливим етапом розвитку учнів молодшої школи є третій клас. В цьому віці проявляється інтерес до пізнання навколишнього середовища, продовжується активний розвиток формування складових емоційно-чуттєвої сфери.

Досвід вчителів показав нам, що питання розвитку емоційного інтелекту молодших школярів засобами авторської казки також залишається актуальним, так як сьогодення технологічного, соціального, культурно-історичного та економічного напрямку розвитку нашої держави вимагає креативних, творчих, всебічно розвинених та психічно-здорових особистостей зі сформованим емоційним інтелектом.

Тож, нами була реалізована дослідно-експериментальна робота на вияв та розвиток емоційного інтелекту учнів 3-х класів молодшої школи засобами авторських казок. Дослідження проходило в три етапи:

1. Констатувальний. На цьому етапі була проведена робота з виявлення початкового рівня сформованості емоційного інтелекту експериментального та контрольних класів. На констатувальному етапі ми використали методику тестування за опитувальником Н. Холла, який ми адаптували для нашого дослідження. Отримані результати засвідчили, що в експериментальному класі – 43% учнів показали низький рівень розвитку емоційного інтелекту, 35 % -

молодші школярі, що мають середній рівень розвитку емоційного інтелекту, 22% учнів мають високий рівень розвитку емоційного інтелекту; в контрольному класі – 43,5% учнів показали низький рівень, 36% – середній рівень розвитку, 20,5% показали високий рівень розвитку емоційного інтелекту.

2. На формувальному етапі були реалізовані педагогічні умови під час проведення уроків літературного читання з опрацюванням авторських казок. Була запропонована система уроків опрацювання авторських казок та впровадження авторської методики «Назви почуття» на вияв рівня коефіцієнта обізнаності слів, що позначають емоції. В ході дослідження ми виявили динаміку зростання коефіцієнта обізнаності з низького рівня 44,4% до високого рівня 77,7%. Під час застосування системи уроків були в повному обсягу реалізовані педагогічні умови, задіяні методично обґрунтовані завдання для опрацювання авторських казок з метою формування в учнів емоційного інтелекту.

3. Контрольний етап. Ми провели аналіз зміни рівня коефіцієнта обізнаності слів, що позначають емоції під час проведення системи уроків; провели контрольний зріз сформованості емоційного інтелекту учнів експериментального та контрольного класів на кінець дослідження, дослідили динаміку зміни рівня розвитку емоційного інтелекту молодших школярів 3-х класів на початок та на кінець дослідження. Отримані узагальнюючі дані показали значне підвищення рівня сформованості емоційного інтелекту учнів експериментального класу після проведення запропонованої системи уроків та використання авторської адаптованої методики «Назви почуття». Нами виявлено, що коефіцієнт обізнаності словам, що позначають емоції зріс на 33,3%.

4. Для отримання матеріалу з рівня розвитку емоційного інтелекту на кінець дослідження нами було проведене повторне тестування за опитувальником Н. Холла. На основі отриманих даних щодо обізнаності словам, що позначають емоції, використання різноманітних завдань на запропонованій системі уроків, повторного тестування, було виявлено рівень сформованості емоційного інтелекту на кінець дослідження. Експериментальний клас – 17%

учнів показали низький рівень розвитку емоційного інтелекту, 37,5% показали молодші школярі, що мають середній рівень розвитку емоційного інтелекту, і останній показник – 45,5% учнів, які мають високий рівень розвитку емоційного інтелекту. Контрольний клас – 38,5% учнів показали низький рівень розвитку, 37% показали середній рівень, 24,5% молодших школярів показали високий рівень розвитку емоційного інтелекту

Отримані дані під час дослідження надали можливість зробити узагальнюючі висновки про ефективність використання авторських казок як засобу розвитку емоційного інтелекту учнів початкової школи.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши наукову психолого-педагогічну, методичну літературу, нам стало зрозуміло що трактування поняття емоційний інтелект має багато визначень. Виокремимо найвідоміші: можливість усвідомлено розуміти, аналізувати та відтворювати емоції; властивість особистості, яка відображає пізнавальну здатність людини до розуміння емоцій та управління ними; можливість осмислювати емоції та їх описання, що стосуються емоцій; зорганізована форма особистого емоційного досвіду у вигляді наявних емоційних структур. Всі ці твердження правильні і мають спільний аспект: емоції особистості.

Для досягнення особистісної реалізації та отримання задоволення від життя, емоційний інтелект відіграє чи не найважливішу роль. Емоційний інтелект – важлива складова становлення особистості, яку слід формувати та розвивати. Розвиток проходить поетапно, а фундамент закладається у молодшому шкільному віці.

Головні принципи Нової української школи наголошують на тому, що не тільки навчити учнів мати бажання та вміння вчитися, але й розвивати емоційну сферу діяльності, все, що формує емоційний інтелект учнів початкової школи.

Питанню емоційної грамотності молодших школярів приділяється багато уваги. Педагогічний та психологічний досвід з особистісного розвитку учнів початкової школи дає нам зрозуміти, що емоційна обізнаність найкраще реалізується на уроках літературного читання засобом вивчення літературної казки. Саме авторські літературні казки покликані підтримувати дитячий психічно-емоційний стан в нормі, розвивати творчий потенціал та уяву. Авторська казка якнайкраще стимулює зацікавленість, увагу та зосередженість дітей, особливо сучасна, так як сюжет авторської казки обов'язково відображає героїв та події сьогодення. Такий художній твір зрозуміліший та кращий для сприймання молодшими школярами.

Для формування емоційного інтелекту молодших школярів нами застосовано таку систему роботи: проведення нестандартних уроків опрацювання авторської казки; використання методу внесення змін до казки (зміна героїв, рис характеру, обставин); використання методу лялькотерапії; використання прийому «Колесо емоцій» Роберта Плутчика; використання методичного прийому «Лінія емоцій»; форма роботи як рекламування твору; прийом листування персонажів казки у соціальних мережах або месенджерах; прийом створення міні-історії від імені одного з героїв; прийом складання варіантів кінцівки в опрацюванні літературної казки.

Під час констатувального етапу проведено роботу з виявлення початкового рівня сформованості емоційного інтелекту у вигляді тестування за опитувальником Н. Холла, адаптованого для нашого дослідження. Отримані результати надали нам такі результати – в ЕК 43% учнів показали низький рівень розвитку емоційного інтелекту; 35 % – середній рівень розвитку емоційного інтелекту; 22% учнів мають високий рівень розвитку емоційного інтелекту; в контрольному класі – 43,5% учнів мають низький рівень, 36% учнів – середній рівень розвитку, 20,5% – високий рівень розвитку емоційного інтелекту.

Формувальний етап характеризується реалізацією педагогічних умов для проведення системи уроків опрацювання авторських казок з метою розвитку емоційного інтелекту, проведення самої системи уроків опрацювання авторських казок та впровадження авторської методики «Назви почуття» на вияв рівня коефіцієнта обізнаності слів, що позначають емоції. Впроваджена система уроків формувального етапу нашого дослідження містить різні види вправ та прийомів опрацювання авторської казки з метою розвитку емоційної сфери молодших школярів, які сприяли накопиченню особистого емоційного досвіду, прояву творчих можливостей, розвитку мислення та уяви молодших школярів.

Останній етап – контрольний. За допомогою отриманих даних ми впевнились в ефективності проведення нашого дослідження. Дані показали, що коефіцієнт обізнаності словам, що позначають емоції зріс на 33,3%. Також, на основі отриманих даних, було виявлено та проаналізовано зміну рівня

сформованості емоційного інтелекту на кінець дослідження. В експериментальному класі високий рівень збільшився на 23,5%, середній рівень збільшився на 2,5%, а низький рівень зменшився на 26%. У контрольному класі особливих змін не спостерігалось – високий рівень збільшився на 4%, середній збільшився на 1%, а низький рівень розвитку емоційного інтелекту зменшився на 5%.

Отримані результати проведення формувального етапу засвідчили ефективність впровадженої нами роботи з формування емоційного інтелекту учнів молодшої школи. Отже, можемо зробити загальний висновок, що наша гіпотеза підтвердилась, цілі та завдання роботи досягнуті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України: Підручник для студ. вищ. пед. навч. закладів. Київ : Либідь, 2006. 421 с.
2. Бадер В. Розвиток інтонаційних умінь молодших школярів при опрацюванні казки Поч. шк.2007.№11. С. 44-48.
3. Банькевич Г.А Витоки емоцій (екскурс в античність): соціокомунікативний аспект. Вісник харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації». Вип.13. 2018. с.4-9.;
4. Бібік Н.М. Нова українська школа: poradnik для вчителя Київ: Літера ЛТД. 2019. 208 с.
5. Біденко В. В. Аналіз тексту твору на основі його багаторазового перечитування. Рідна школа. 2000. №12.С. 39–42
6. Буркова Л. В. Соціономічні професії: інноваційна підготовка спеціалістів у вищих навчальних закладах– К.: Інформаційні системи, 2010. Бібліогр.: С. 260–277.
7. ВарійМ.Й., Ортинський В.Л. Основи психології і педагогіки: підручник. Львів : Львівська політехніка, 2017. 548 с.
8. Винославська О. В. Психологія : навчальний посібник / наук. ред. Київ : ІНК ОС, 2005. 351 с.
9. Вірста Світлана, Жалко Тетяна, Гончарук Олена Формування емоційного інтелекту на уроках літературного читання в початковій школі. Інноватика у вихованні. 2022. Випуск 15. С.164-172
10. Волков А. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці : Золоті литаври, 2011. 634 с.
11. Гаврош О. Казки і казкарі. Тернопіль: Навч. книга Богдан, 2017. 109с.
12. Галанов Б.Є. Книжка про книжки. М., 2013. 123с.
13. Герасимова Г.П. Енциклопедія історії України : у 10 т. редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка. 2012. 944 с.

14. Головка Б. Філософія життя. Філософський енциклопедичний словник. В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.
15. Горбач Надія, Здіховська Тетяна. Жанр авторської казки в українській дитячій літературі: витоки та перспективи Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: серія педагогічні науки. 2016. № 1(303).Т.1.С.39-44
16. Гордіюк Н. Особливості сприймання художніх текстів молодшими школярами .Мандрівець.2000. №3-4. С. 75-78.
17. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Пер. з англ. С. Л. Гумецької. Харків: Віват, 2019. 512 с.
18. Гоулман Д., Бояцис Р. Энни Макки Вміння керувати людьми на рівні емоційного інтелекту – М., Альбіна Бізнес Букс, 2005. 21с.
19. Гудзик І. Розвиток комунікативної компетенції на уроках читання. Початкова школа. 2004. №11. С. 25-28.
20. Давидюк В. Ф. Доісторичне поле української казки .Концепції і рецепції. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2007. С. 4-45
21. Державний стандарт початкової загальної освіти, від 24 липня 2019р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
22. Жадько В. Український некрополь. К., 2011. С. 303
23. Журавльова М. О. Емоційний інтелект як проблема психологічних досліджень. URL:https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/1_2_2009/14.pdf.pdf
24. Журавльова М. О. Емоційний інтелект як проблема психологічних досліджень. Наука і освіта. 2009. № 1/2. С. 57–61.
25. Заблоцький В. Соціальний інтелект. Філософський енциклопедичний словник. В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с
26. Зінкевич-Євстигнєєва Т.Д. Практикум з казкотерапії: Мова, 2000. 324с.

- 27.Ігнатенко Н. Особливості розуміння навчальних текстів молодшими школярами : Світло. 2012. № 4. С. 40 – 43.
- 28.Ігнатенко Н.В. Психологічна характеристика тексту й проблеми його розуміння. Уманський державний педагогічний університет імені Павла тичини. 9 с.
https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/6/visnuk_19.pdf
- 29.Кизилова В. В. Українська література для дітей та юнацтва: новітній дискурс: навч.-метод. посібник для студ. вищих навч. закл.– Старобільськ: Вид-во ДЗ «Луганський національний університет ім. Т. Шевченка», 2015.236 с.
- 30.Ковалів Ю.І. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1 : А.Л. С. 568-569.
- 31.Ковальова Т. В. Великий тлумачний словник української мови. Упоряд. Харків: Фоліо, 2005.767 с.
- 32.Коменський Я. А., Коваленко Є. І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки: хрестоматія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. М-во освіти і науки України, Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. К. : Центр учбової літ-ри, 2006. С. 155–185
- 33.Костецький А. Пригоди славнозвісних книг. – К.: Початкова школа, 2005. 223с.
- 34.Котик Т. Нова українська школа: теорія і практика формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи: навчально методичний посібник для вчителів початкової школи. Тернопіль. Астон. 2020. 192С.
- 35.Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Видання 3-тє, доповнене. К.: ВЦ «Академія», 2010.464 с.
- 36.Кремень В. Г. Про «Дитиноцентризм», або чому освіта України потребує структурних змін Василь Григорович Кремень. – Щоденна всеукраїнська газета «День». 2009. №210 (3130).С. 16.
- 37.Ляц О.П. Емоційний інтелект як предмет психологічних досліджень. Проблеми сучасної психології. 2013. № 22. С. 324–335.

- 38.Максим Ольга Василівна, Рябовол Тетяна Анатоліївна Використання казкотерапія в роботі з соціально дезадаптованими школярами. Молодий вчений.2014.№ 12(2). С.260-263.
- 39.Максименко С.Д., Соловієнко В.О. Загальна психологія: навч. посібник. Київ: МАУП, 2000. 256 с.
- 40.Мартиненко В.О. Труднощі сприймання художніх творів молодшими школярами. Укр.. мова і л-ра в шк., 2012. № 6. С. 16-20.
- 41.Марчук С. В. Теоретичний аналіз поняття емоційного інтелекту в психології. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Психологія. Випуск 3. 2021. С.20-23
- 42.Махній М. М. Історія психології : навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Слово».2016.472 с.
- 43.Маценко Ж. М. Духовність: феномен психології та об'єкт виховання. К., Освіта України. 2010. 100 с.
- 44.Мельник О.М. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.2020 р., № 73, Т. 1. С.128-133
- 45.Михальська Н. Щавурський Б. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник : у 2 т. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2006. С. 432.
- 46.Мовчун А., Мовчун Л. Абетка моральності: Що в характері твоїм? К.: Навчальна книга, 2004. С. 270.
- 47.Моцкус Л.В. Застосування методу казкотерапії в початковій школі: методична розробка. Луцьк : ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2018.44с.
<https://naurok.com.ua/zastosuvannya-metodu-kazkoterapi-v-pochatkoviy-shkoli-1497.html>
- 48.Музичук О.О. Казка як засіб розвитку особистісних цінностей молодших школярів. Проблеми сучасної психології. 2012. № 17. С. 317–326.
- 49.Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. 2016р. 40 с.

50. Носенко Е.Л., Коврига Н.В. Емоційний інтелект : концептуалізація феномену, основні функції : монографія. Київ, 2003. 159 с.
51. Омельченко С. Розвиток мислення та фантазії на уроках читання. Початкова освіта. 2015. № 41 С. 5-9.
52. Піх Юлія Андріївна Казкотерапія на уроках у початковій школі. <https://vseosvita.ua/library/kazkotepia-na-urokah-u-pocatkovij-skoli343592.html>
53. Подановська Г.В. Урок читання як основна форма літературного розвитку молодших школярів. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III(34), Issue: 69, 2015, p.53-56
54. Просалова В.А. Українська діаспора: літературні постаті, твори, бібліографічні відомості . – Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. 516 с
55. Прудник, С. Якби ти був добрим. Львів: Аверс. 2011. 42 с.
56. Розуміння емоцій та почуттів. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-4773.html>
57. Сабат Г. П. Казки Івана Франка як естетико-поетикальна система: автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.01.06; 10.01.; КНУ ім. Т. Шквченка. К., 2009. 32 с.
58. Савченко О. Я. Методика читання у початкових класах: Посіб. для вчителя. К.: Освіта, 2007. 334 с.
59. Савчук М.Р. Теоретичні основи дослідження емоційного інтелекту. Ефективна економіка. №5. 2017. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=I&z=5608>
60. Савченко О. Я. Розвивай свої здібності. – К.: Освіта, 1998. 158 с.
61. Савченко О. Я. Читання. Навчання і виховання учнів 3 класу. Початкова школа, 2004. С. 146–205.
62. Савченко О.Я. Українська мова та читання: Підручник для 3 класу ЗЗССО (у двох частинах): Частина 2 Київ: УОВЦ «Оріон», 2020. 160 с.

63. Савченко Юліана Юріївна Розвиток емоційного інтелекту учнів молодшого шкільного віку. Освіта та розвиток обдарованих особистостей. 2014. № 12 (31). С.12-16
64. Скрипченко О.В. Падалка О.С., Скрипченко Л.О Психолого-педагогічні основи навчання Український Центр духовної культури. 2003. 328 с.
65. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві: Вибр. тв: У 5 т. Т. 2. С. 419–530.
66. Сухопара Ірина Збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів на уроках літературного читання Acta Paedagogica Volynienses. 2022. Вип. 2. С.165-171
67. Тест на виявлення рівня емоційного інтелекту (EQ) Н. Холла.
<https://onlinetestpad.com/ua/test/2050017-metodika-nkholla-na-viznachennyar%D1%96vnya-emoc%D1%96jnogo-%D1%96ntelektu>
68. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О.Я. 3-4 клас. 2022. 107с.
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf>
69. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р.Б. 3-4 клас. 2022. 73с.
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Shyuan.pdf>
70. Туров М.П. Створи себе через казку. Посібник для батьків, учителів, вихователів, керівників гуртків і методистів. Під загальною редакцією С.Чердиченко. К.: Кобза, 2013. 128с
71. Федотова С. Методичні прийоми опрацювання казки на уроках літературного читання в початковій школі. Наукові записки .Серія: Педагогічні науки. 2020. Випуск 190. С.156-162
72. Фельдман Баррет Л.Ф. Як народжуються емоції. Таємне життя мозку. Клуб сімейного дозвілля, 2018. 480с.

- 73.Фурман О. Ф. Формування емоційного інтелекту учнів початкової школи засобом літературного читання. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2021. № 77, Т. 2. С.69-73
- 74.Харченко Н. А. Формування поглядів Г. С. Костюка як передумова його професійного становлення на теренах психологічної думки України. Науковий вісник МНУ імені в. О. Сухомлинського. Психологічні науки. 2015. № 2 (15) с.162-166
- 75.Худолій Т. М. Нетрадиційне використання казки для навчання та виховання дітей. <https://naurok.com.ua/prezentaciya-netradiciyne-vikoristannya-kazkidlya-navchannya-ta-vihovannya-ditey-60080.html>
- 76.Чепа М. Розвиток ідей Г. С. Костюка в сучасних психологічних дослідженнях: Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К.: Академія праці і соціальних відносин, 2000. С. 194-202с.
- 77.Шевцова Г. Г. Молодший шкільний вік як предмет психолого-педагогічних досліджень: традиції та інновації . Молодший шкільний вік: традиції та інновації в дослідженнях .Педагогічні науки: Зб. наук. праць. Вип. LXVIII. м. Херсон, ХДУ, 2015. С. 134 – 138.
- 78.Шпак М. М. Емпіричне дослідження психологічних особливостей розвитку емоційного інтелекту в молодшому шкільному віці. Психологічні перспективи. Випуск 29, 2017. С. 234-244.
- 79.Шпак М. М. Вікові особливості розвитку емоційного інтелекту молодших школярів. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, VI(68), Issue: 164, 2018 Maj.P. 72-77.
- 80.Шпак М. М. Психологія розвитку емоційного інтелекту молодших школярів: монографія . – Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2016. 372 с.
- 81.Astalos Lisa "The relationship of nursing students' spiritual care perspectives to their expressions of spiritual empathy" Chism ; Magnan, Morris A. The Journal of nursing education, 2011, Vol.48 (11), p.605
- 82.Bettelheim B., «Cudowne i pożyteczne. O znaczeniach i wartościach baśni», t. 1, tłum. D. Danek, Warszawa, 2015, s. 23-39

83. Goleman D. Emotional intelligence D. Goleman. –New York: Bantam Books, 2015. 352 p.
84. Harries E. W. Twice upon a Time Women Writers and the History of the Fairy Tale. Princeton University Press, 2001. 317 p.
85. Mayer J. D., Salovey P. The Intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*. 2013. V.17. № 6. P. 433-442.
86. Plutchik Robert Emotion: A Psycho-evolutionary Synthesis. Harper and Row, 2003, 440 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1.1

ВИМОГИ

до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти з мовно-літературної освітньої галузі в 3-4 класах.

Взаємодія з іншими особами усно, сприйняття і використання інформації для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях	
Оцінює усну інформацію	висловлює своє ставлення до усного повідомлення, простого тексту, медіатексту, обґрунтовує думки, спираючися на власний досвід; визначає позицію співрозмовника, погоджується з нею або заперечує її
Висловлює і захищає власні погляди	висловлює власні погляди, підтверджує їх прикладами, враховує думки інших осіб; дотримується найважливіших правил літературної вимови, висловлюючи власні погляди
Використовує вербальні та невербальні засоби під час представлення своїх думок	обирає вербальні та невербальні засоби спілкування, доречно використовує їх для спілкування та створення простих медіатекстів відповідно до комунікативної мети; вимовляє з правильною інтонацією різні за метою висловлювання речення; використовує у власному мовленні засоби художньої виразності у творах різних жанрів
Регулює власний емоційний стан	описує власні емоції та емоції співрозмовника від прослуханого/побаченого; доречно використовує у власному мовленні формули мовленнєвого етикету
Сприйняття, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів, медіатекстах та використання її для збагачення свого досвіду	
Збагачує естетичний та емоційночуттєвий досвід	описує емоційний стан персонажів, співпереживає
Оцінює текст	висловлює власне ставлення до творів, літературних персонажів, об'єктів мистецтва і навколишнього світу, наводить прості аргументи щодо власних думок, використовуючи текст, власний досвід та інші джерела; описує враження від змісту і форми медіатексту

Читає творчо	експериментує з текстом (змінює сюжет, переказує текст з іншої позиції, додає персонажів, імпровізує під час інсценізації)
Висловлювання думок, почуттів та ставлення, взаємодія з іншими особами письмово та в режимі реального часу, дотримання норм літературної мови	
Створює письмові висловлювання	пише рукописними буквами розбірливо в темпі, який дає змогу записати власну думку та інформацію з різних джерел; створює висловлювання, записує їх урахувавши мету та адресата і дотримуючися норм літературної мови, користується орфографічним словником; створює тексти різних типів і жанрів (казка, розповідь, опис, міркування); створює прості медіатексти, використовує різні форми їх презентації
Дослідження індивідуального мовлення, використання мови для власної мовної творчості, спостереження за мовними явищами, їх аналіз	
Використовує знання з мови у мовленнєвій творчості	створює прості мовні ігри, кросворди, ребуси, експериментуючи звуками, словами, фразами; виокремлює характерні риси свого мовлення (улюблені слова, фрази); спостерігає за їх впливом на співрозмовників; коригує своє мовлення

Додаток Б

Рівні сформованості емоційного інтелекту в учнів початкових класів

Низький рівень розвитку емоційного інтелекту – в учнів досить низька самооцінка, відсутня гнучкість поведінки в несприятливих ситуаціях, відсутність комунікативних навичок з оточуючими, неможливість застосування релаксації та саморегуляції емоційного стану, низька сила волі, невпевненість.

Середній рівень розвитку емоційного інтелекту – занижена самооцінка, низький рівень впевненості, застосовують вміння релаксації та саморегуляції, розвинута гнучкість характеру, комунікативні навички на достатньому рівні розвитку.

Високий рівень розвитку емоційного інтелекту – учні достатньо впевнені, мають велику силу волі, самооцінка достатня, добре розвинена комунікація, релаксація та саморегуляція, вміння швидко знаходити рішення в нестандартних ситуаціях.

Додаток В

«Колесо емоцій» Роберта Плутчика

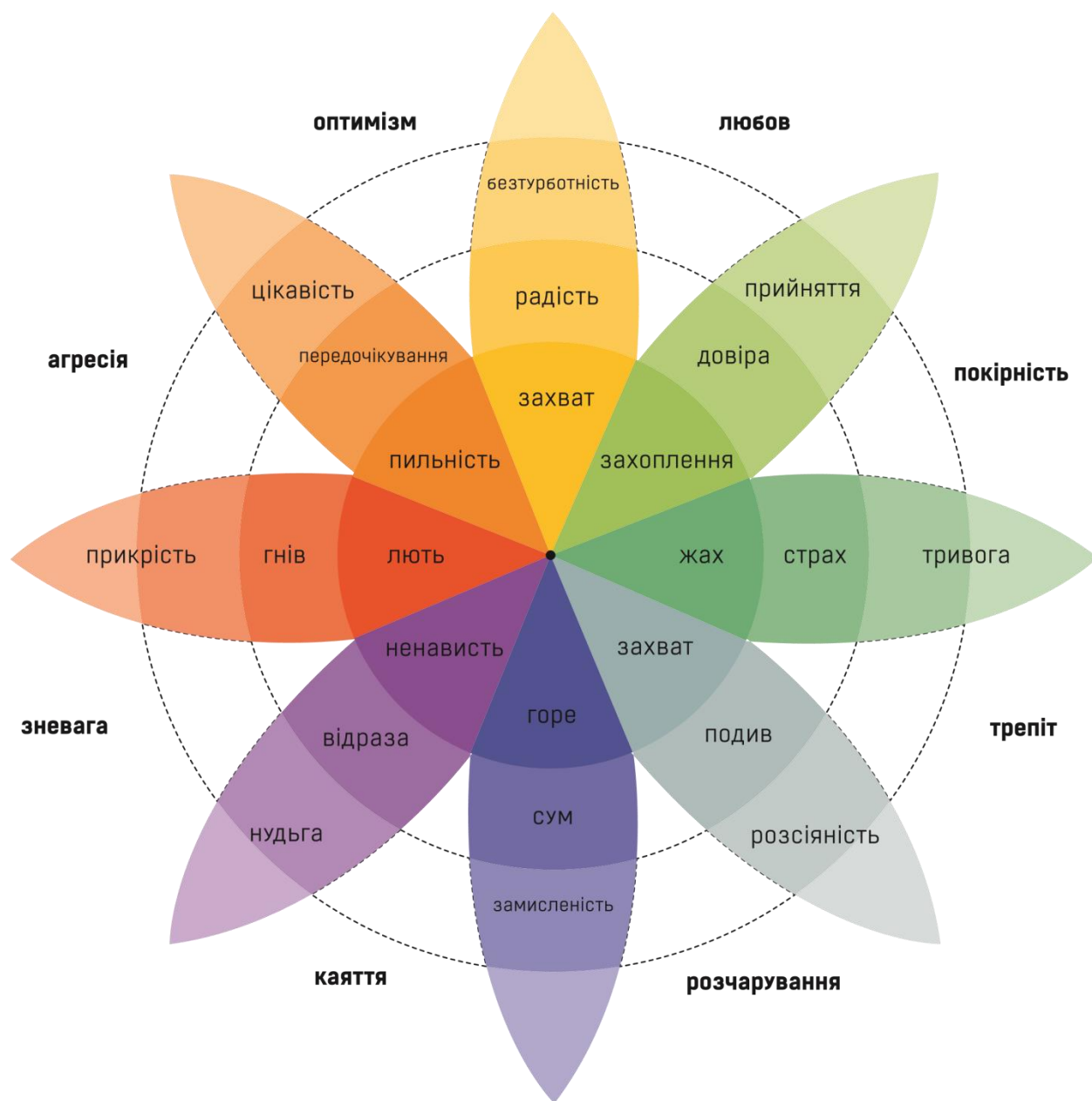

Рис. Г.1.1

Додаток Г

Піктограма «Смайлики»

Рис.Д.1.1

Додаток Д

Конспекти уроків

Урок 1.

Тема: вивчення авторської казки Зірки Мензатюк «Новорічна пригода з відьмою»

Мета: продовження знайомства з українськими письменниками, їх художніми творами, визначення жанру твору, розвиток творчого потенціалу, уяви, фантазії, розширення словникового запасу, розвиток почуття відваги, сміливості, порядності, дружби, розвиток зчитування та відтворення емоцій, розвиваємо вміння надавати характеристику героям.

Обладнання: підручник (О. Савченко, (2ч.2020р.), інтерактивна дошка портрет З. Мензатюк, , ілюстрації до казки, чисті аркуші паперу, для передачі та розуміння емоцій – схеми, зображення смайликів та героїв із яскраво вираженими емоційними станами, тлумачний словник, новорічні атрибути.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Хід уроку

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА

Організація класу

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА

Робота з прислів'ями.

- Давайте поміркуємо над цими прислів'ям «До учіння треба розум та терпіння», «Вчи іншого – і сам помудрішаєш», що вони означають, (Відповіді учнів)

Повідомлення теми уроку

- Сьогодні ми знайомимося з українською письменницею Зіркою Мензатюк та її твором «Новорічна пригода з відьмою»

Показ презентації на інтерактивній дошці « Життєвий та творчий шлях Зірки Мензатюк).

Завдання «Передбачення»

- Давайте прочитаємо назву твору. Назва казкова та загадкова. Як ви думаєте про що буде мова у цьому творі?

(Відповіді учнів)

Відгадай загадку .

Ніс – гачком

Шапка – гострячком

По світу літає

Діточок лякає

(Розглядаємо ілюстрований матеріал про цього казкового героя)

Рис.Ж.2.1. Відьма

Робота зі словником

Досліджуємо слова – перестріла, пересваряться, дошкандибаю, зіщулилася, баляндраси.

Читання тексту по ролям на ст.62-64.

Фізкультхвилинка.

Вправа «Асоціативний куц».

Кожному учневі роздаємо зображення смайликів із яскраво вираженими емоційними станами, емоційні зображення героїв Обираємо ті, які описують стан героя. Підбираємо слова синоніми.

- Давайте опишемо характер відьми (зла, жадібна, хитра, нечесна, підступна, зажерлива, страшна, негамовна, галаслива, ненависна);
- Давайте опишемо характер Василька (наляканий, відважний, сміливий, чесний, добрий, веселий, бадьорий, дружний).

Опрацювання виділених слів у тексті.

Опрацюємо слова-синоніми, що використовує автор у казці.

- Давайте подивимось на слова, що виділені у тексті казки. Що виможете про них сказати?

Хуртовина – метелиця, віхола, сніговій, хуга, юга, заметіль, хурделиця, хвища, хуртеча, завія, сніжниця.

Холодний – морозний, студений, зимний, крижаний.

Сумно – смутно, журно, невесело, печально, тоскно, безрадісно.

Говорити – балакати, лопотати, патякати, базікати, теревенити, розводити тари-бари, точити баяндраси, «наплести сім мішків гречаної вовни».

Завдання «Як ти думаєш»

- Перед вами чистий аркуш паперу. Напишіть ваші думки щодо:

Що таке хитрість ?

Що таке сміливість?

Рис.Ж.2.2. Відьма

Підсумок уроку, вправа «Мікрофон».

- Який твір ми сьогодні опрацювали?
- Який жанр прочитаного твору, нагадайте, будь ласка? Доведіть свої думки, чому це саме казка?
- Пригадайте, - спочатку Василько злякався, що відьма піде з ним до школи, але раптом пригадав що вона...(не вчилася в школі, тому нічого не знає про слова. От я її і поморочу!).
- Щоб сталося з Васильком , як би він не був таким сміливим і не поморочив відьмі голову?

Рефлексія.

- Вам сподобалась казка?
- Можливо щось було незрозуміло?
- Або, можливо, вам зовсім не сподобалась казка?

У вас на партах лежать смайлики. Оберіть відповідний для завершення нашого знайомства з цією казкою.

Домашнє завдання.

Вдома намалюйте героїв казки. Як ви собі їх уявляєте ?

Виявлення розвитку емоційного інтелекту, методика «Розуміння значення слів на позначення емоцій героїв казки» [34,с.38-39].

Цілі та завдання: дослідити наскільки учні розуміють слова, якими описують емоційно-чуттєвий стан героїв у казці Зірки Мензатюк «Новорічна пригода з відьмою»; визначити розуміння значень слів вираження емоцій протилежних за значенням.

Обладнання: 9 зображень хлопчика та смайликів з відображенням різних емоційних станів.

Хід дослідження: в ході опрацювання казки учням даємо завдання на виявлення знання емоційних станів, де використовуємо картки із зображенням смайликів та картки із зображеннями героїв казки, що відображають різні емоції, до кожної емоції пропонуємо дібрати слова-антоніми та слова- синоніми. Усі відповіді заносимо до таблиці зображеній нижче.

Таблиця Ж.2.1.

Розуміння значення слів, що позначають емоційний стан героя казки

Слова, що позначають емоційний стан	Названо вірно		Названо з помилками		Не назвали слова-антоніми		Не назвали слова-синоніми	
	Смайл	Василько	Смайл	Василько	Смайл	Василько	Смайл	Василько
Наляканий			+	+	+	+	+	+
Веселий	+	+						
Сміливий	+	+						
Відважний			+	+	+	+		
Добрий	+	+						
Здивований			+	+	+	+		
Товариський	+	+			+	+	+	+
Впевнений			+	+	+	+		
Рішучий			+	+	+	+		

Дані, які ми отримали, слід розрахувати математично. Вони надають нам можливість робити аналіз розвитку складників емоційного інтелекту.

Коефіцієнт знання слів на позначення емоцій героїв казки розраховуємо по такій формулі:

$$K(\text{обізн.}) = \frac{Mn}{N2} \times 100\%$$

$K(\text{обізн.})$ – коефіцієнт знань слів;

Mn – вірно названі слова;

$N2$ – кількість усіх названих слів.

Якщо $K(\text{обізн.})$:

- від 1% -до 49% — низький рівень;
- від 50% - до 69% — середній рівень;
- від 70% -до 100% — високий рівень

$$\underline{K(\text{обізн.})} = \frac{4}{9} \times 100\% = 44,4\%$$

Тож, можна зробити висновок за нашим дослідженням з розуміння слів , що позначають емоції, знань до цих слів синонімів та антонімів, - учні згідно наших математичних розрахунків на момент першого уроку дослідження мають коефіцієнт обізнаності низького рівня, який становить 44,4%

Урок 2.

Тема: вивчення авторської казки Марії Морозенко «Руде цуценятко і різдвяний ангел»

Мета: продовження знайомства з українськими письменниками, їх художніми творами, визначення жанру твору, розвиток творчого потенціалу, уяви, фантазії, критичного мислення, виховування почуття милосердя, турботи, любов до тварин, чесності, доброти, розширення словникового запасу, розвиток зчитування та відтворення емоцій, розвиваємо вміння надавати характеристику героям.

Обладнання: підручник (О. Савченко, (2ч.2020р.), інтерактивна дошка портрет М. Морозенко , ілюстрації до казки, для передачі та розуміння емоцій –

схеми та зображення смайликів та героїв із яскраво вираженими емоційними станами, тлумачний словник, цеглинки LEGO для рефлексії.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Хід уроку

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА

Організація класу

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА

Актуалізація опорних знань

З допомогою інтерактивної дошки показати слайди з ілюстраціями до Різдва.

- Що зображено на слайдах?
- Що ми чекаємо на свято Різдво?

(Відповіді учнів)

Вправа «Асоціативний куц».

- Доберіть асоціації до слова «Різдво»
- Доберіть асоціації до слова «ангел».
- Доберіть асоціації до слова «добро».
- Доберіть асоціації до слова «любов».

(Відповіді учнів)

Повідомлення теми уроку.

- Любі учні, ви всі знаєте що на свято Різдво ми гуртуємося родиною в любові та злагоді, доброму настрої; усі загадують бажання, мріють, отримують подарунки; в це свято здійснюються дива, добрі вчинки.
- От і сьогодні ми з вами будемо вивчати твір про це добре свято – Різдво та дива, які воно нам приносить.
- Сьогодні ми знайомимося з українською письменницею Марією Морозенко та її твором «Руде цуценятко та різдвяний ангел»

Рис.Ж.2.3. Руде цуценятко з мамою

(Показ презентації на інтерактивній дошці « Життєвий та творчий шлях Марії Морозенко).

Вправа «Передбачення»

- Давайте прочитаємо назву твору. Як ви думаєте, про що він нам розкаже ?
- Можливо, цей твір буде про добро? (Звернути увагу учнів до частини назви твору «різдвяний ангел»).

Робота зі словником

Досліджуємо слова – найпрекрасніший, шерстці, заскавуліло, стривожене, перестрашене.

Читання тексту по ролям на ст.71-74.

Фізкультхвилинка – розминка для очей.

Завдання «Дай відповідь - так чи ні».

(зелена цеглинка LEGO – так, червона цеглинка– ні)

Рис.Ж.2.4. Руде цуценятко

- Автор казки - письменниця Марина Мороз? (Ні)
- Цуценятко з'явилося на світ саме перед Різдвом? (Так)
- Мама цуценятка Була дивовижною! Її чорна кудлата, брудна та довга шерсть сяяла?(Ні)
- Господар мав сердитий голос та злі очі? (Так)
- Цуценятко знайшла захоплена, добра, білява дівчинка? (Так)
- Чи був насправді різдвяний ангел? (Ні)

Вправа «Асоціативний куц».

- Ми з вами уважно прочитали текст. Ви вже познайомилися з героями казки. Давайте спробуємо описати кожного з них. У вас на партах малюнки із зображеннями героїв казки, які відтворюють різні емоції, це буде вашою підказкою.
- Рудий цуценятко (жвавий, захоплений, кумедний , маленький, рудий, захоплений, лагідний, стривожений, зляканий, перестрашений, насторожений, тремтливий)

- Господар (сердитий, злий, підступний, байдужий, черствий, ненависний)
- Білява дівчинка (весела, добра, захоплива, милосердна, усміхнена, турботлива, лагідна, ласкава).

Завдання «Розуміння емоційного стану»

- У вас на парті є смайлики, що показують емоції. Підберіть один з них який відповідає обраному герою, - дівчинці, цуценяткові, господарю.

Вправа «Мікрофон»(розуміння та відтворення емоційного стану).

- Любі учні, чи траплялися на вашому життєвому шляху тваринки, які потребували вашої допомоги? Як ви змогли їм допомогти? Що ви для цього зробили? Розкажіть?

(Відповіді дітей)

Рефлексія «Емоційна ромашка»

- Ви всі молодці. Ми всі гарно попрацювали !
- На ваших партах лежать цеглинки Lego. За допомогою них, оцініть завершення уроку. Оберіть, яка відповідає вашим почуттям. Давайте повторимо: зелений колір – «Мені все зрозуміло», жовтий колір - «Деякі завдання були незрозумілі»; червоний колір – «Нічого не зрозумів».

Домашнє завдання.

Виразно читати казку, відповісти на питання. Після прочитання відправити на номер вчителя смс-повідомлення зі смайликом, який виражатиме ваше враження від прочитаної казки.

Виявлення розвитку емоційного інтелекту, методика «Розуміння значення слів на позначення емоцій героїв казки» [34,с.38-39]

Цілі та завдання: дослідити наскільки учні розуміють слова, якими описують емоційно-чуттєвий стан героїв у казці Марією Морозенко «Руде цуценятко та різдвяний ангел»; визначити розуміння значень слів вираження емоцій протилежних за значенням.

Обладнання: 9 зображень рудого цуценятка та смайликів з відображенням різних емоційних станів.

Хід дослідження: в ході опрацювання казки учням даємо завдання на виявлення знання емоційних станів, де використовуємо картки із зображенням смайликів та картки із зображеннями героїв казки, що відображають різні емоції, до кожної емоції пропонуємо дібрати слова- антоніми та слова- синоніми. Усі відповіді заносимо до таблиці зображеній нижче.

Таблиця Ж.2.2.

Розуміння значення слів, що позначають емоційний стан героя казки

Слова, що позначають емоційний стан	Названо вірно		Названо з помилками		Не назвали слова-антоніми		Не назвали слова-синоніми	
	Смайл	Рудий цуценятко	Смайл	Рудий цуценятко	Смайл	Рудий цуценятко	Смайл	Рудий цуценятко
Жвавий			+	+	+	+	+	+
Захоплений	+	+						
Кумедний			+	+			+	+
Лагідний	+	+						
Стривожений	+	+						
Зляканий			+	+	+	+		
Тремтливий			+	+	+	+	+	+
Ніжний								
Люблячий	+	+						

Дані, які ми отримали, слід розрахувати математично. Вони надають нам можливість робити аналіз розвитку складників емоційного інтелекту.

Коефіцієнт знання слів на позначення емоцій героїв казки розраховуємо по такій формулі:

$$K(\text{обізн.}) = \frac{Mn}{N2} \times 100\%$$

$K(\text{обізн.})$ – коефіцієнт знань слів;

Mn – вірно названі слова;

$N2$ – кількість усіх названих слів.

Якщо $K(\text{обізн.})$:

- від 1% -до 49% — низький рівень;
- від 50% - до 69% — середній рівень;

– від 70% -до 100% — високий рівень

$$\underline{\text{К(обізн.)}} = \frac{4}{9} \times 100\% = 44,4\%$$

Тож, можна зробити висновок за нашим дослідженням з розуміння слів , що позначають емоції, знань до цих слів синонімів та антонімів, - учні згідно наших математичних розрахунків на момент другого уроку дослідження мають коефіцієнт обізнаності низького рівня, який становить 44,4% .

Урок 3.

Тема: вивчення авторської казки А. Дімарова «Для чого людині серце»

Мета: продовження знайомства з українськими письменниками, їх художніми творами, визначення жанру твору, розвиток творчого потенціалу, уяви, фантазії, розширення словникового запасу, виховуємо вміння співчувати, бути чуйними, приходити на допомогу тим, хто її потребує, а також вміння ідентифікувати ознаки доброго і лихого, виховує доброзичливе ставлення до людини, бажання робити добро, розвиток критичного мислення.

Обладнання: підручник (О. Савченко, (2ч.2020р.), ілюстрації до казки, зображення серця , заготовки сердець з паперу, для передачі та розуміння емоцій – схеми та зображення смайликів та героїв казки із яскраво вираженими емоційними станами, малюнок схема «Колесо емоцій» Р. Плутчика.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Хід уроку

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА

Організація класу

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА

Робота з прислів'ями.

Учням можна запропонувати завдання з прислів'ями, що занурює їх ознайомитись з темою добра та чуйності. Для цього на кожному столі розкладаємо конверт з окремими словами, з яких потрібно скласти прислів'я, попросити учнів прокоментувати як вони їх розуміють:

- Людина добра, якщо в неї серце є.
- З добрим поживеш – добро переймеш.
- Той дає багато, хто дає від щирого серця.
- Кому легко на серці, до того весь світ сміється.
- З добрими людьми завжди згоди можна дійти.

Поміркувати, що спільного між ними? (Спільне – добро та чуйність серця).

Вивчення нового матеріалу

«Асоціативний куц».

1. Запросити учнів поміркувати над словом «Добро», дібрати до нього асоціації (щастя, радість, затишок, тепло, любов, допомога, краса, підтримка, обійми, співчуття).

2. Запросити учнів поміркувати над словом «Чуйне серце», дібрати до нього асоціації. Пояснити яке воно? Які дії може виконувати «чуйне серце»? (щире, холодне, гаряче, ніжне, лагідне, зігріваюче, байдуже, болить, сумує, кохає, хвилюється, зігріває, вірне).

«Словах, що виражають емоції»:

- Розлучитись
- Дошкулити
- Крижане
- Вагатися
- Ринути
- Найлютіший
- Ненавидіти
- Жевріючи

Рис.Ж.2.5. Дівчинка, що плаче та здивовані дерев'яні чоловічки.

Вправа «Мікрофон»

Після прочитання учнями казки, слід провести аналіз з допомогою запитань до прочитаного тексту, що надає можливість учням вчитися виражати свої думки, переживання, емоції :

Рис.Ж.2.6. Хлопчик, що замерзає та дерев'яний чоловічок, який хоче його зігріти своїм серцем

- Де відбувається дія казки?
- Чому не було почуттів у дерев'яних чоловічків?
- Як змінився дерев'яний чоловічок, коли отримав людське серце від доброї людини?
- Чому дівчинка не змогла віддати своє серце?
- Поміркуйте, чи правильний був вчинок дерев'яного чоловічка, - він згорів допомагаючи хлопчикові? Чи можливо він міг вчинити інакше?
- Поміркуйте, як закінчилася б казка, якщо б чоловічку віддали зле та безчуйне серце?

Вправа «Мікрофон»

З метою виявлення емоційно-чуттєвої сфери та оцінити рівень осмислення прочитаного тексту можна застосувати наступне опитування:

- Розкажіть про свій останній добрий чи поганий вчинок?
- Прокоментуйте та виразіть свою думку з приводу цього?
- Яке серце повинні мати люди в наш час?
- Чи є хтось схожий у класі на дерев'яного чоловічка?
- Щоб наша держава стала «квітучою», що потрібно для цього?

- Назвіть найближчих людей, які «лікують» ваші серця у скрутних подіях чи обставинах?
- Як ти думаєш, навіщо людині потрібне серце?

«Розуміння власних емоцій та емоції оточуючих».

Роздати схеми почуттів смайликів та малюнки емоційних станів героїв. Запитати учнів, які емоції відчуває дерев'яний чоловічок, лікар, хлопчик та дівчинка. Спробувати їх відтворити. Назвати ці емоції на схемі зі смайликами. Пояснити та описати ці емоції:

- Щирий (чесний, правдивий);
- Люблячий (турботливий, ласкавий, уважний);
- Похмурий (поганий настрій, не радісний, зажурений);
- Безпорадний (розгублений, дратівливий).
- Плаксива (зажурена, роздратована)

«Відчувати власний настрій та настрій іншої людини».

Роздати дітям серця з написами емоційних станів та запропонувати до наданих слів підібрати колір, використовуючи малюнок схему «Колесо емоцій» Уважно подивитися на сусіда і постаратися зрозуміти його почуття, розповісти про це та надати підходящий колір серця.

1. Сумний
2. Злий
3. Похмурий
4. Добрий
5. Радісний
6. Печальний
7. Журний
8. Люблячий

Рефлексія

1. Дайте відповідь, для чого людині серце?
2. Що повчального в цій казці?
3. Щоб було, якби дерев'яний чоловічок обрав собі інше серце?

Домашнє завдання

Виразно прочитати казку та відповісти на питання. Як ви уявляєте головного героя? Намалуйте його та опишіть.

Виявлення розвитку емоційного інтелекту, методика «Розуміння значення слів на позначення емоцій героїв казки» [34,с.38-39]

Цілі та завдання: дослідити наскільки учні розуміють слова, якими описують емоційно-чуттєвий стан героїв у казці А. Дімарова «Для чого людині серце»; визначити розуміння значень слів вираження емоцій протилежних за значенням.

Обладнання: 9 зображень дерев'яного чоловічка та смайликів з відображенням різних емоційних станів.

Хід дослідження: в ході опрацювання казки учням даємо завдання на виявлення знання емоційних станів, де використовуємо картки із зображенням смайликів та картки із зображеннями героїв казки, що відображають різні емоції, до кожної емоції пропонуємо дібрати слова- антоніми та слова- синоніми. Усі відповіді заносимо до таблиці зображеній нижче.

Таблиця Ж.2.3.

Розуміння значення слів, що позначають емоційний стан героя казки

Слова, що позначають емоційний стан	Названо вірно		Названо з помилками		Не назвали слова-антоніми		Не назвали слова-синоніми	
	Смай л	Дерев'яни й чоловічок	Смай л	Дерев'яни й чоловічок	Смай л	Дерев'яни й чоловічок	Смай л	Дерев'яни й чоловічок
Люблячий	+	+						
Здивований	+	+					+	+
Сердитий	+	+						
Щирий			+	+	+	+		
Похмурий	+	+						
Байдужий			+	+	+	+		
Безпорадний			+	+	+	+		
Чемний			+	+				
Зажурений			+	+			+	+

Дані, які ми отримали, слід розрахувати математично. Вони надають нам можливість робити аналіз розвитку складників емоційного інтелекту.

Коефіцієнт знання слів на позначення емоцій героїв казки розраховуємо по такій формулі:

$$K(\text{обізн.}) = \frac{Mn}{N2} \times 100\%$$

$K(\text{обізн.})$ – коефіцієнт знань слів;

Mn – вірно названі слова;

$N2$ – кількість усіх названих слів.

Якщо $K(\text{обізн.})$:

- від 1% -до 49% — низький рівень;
- від 50% - до 69% — середній рівень;
- від 70% -до 100% — високий рівень

$$\underline{K(\text{обізн.})} = \frac{5}{9} \times 100\% = 55,5\%$$

Тож, можна зробити висновок за нашим дослідженням з розуміння слів , що позначають емоції, знань до цих слів синонімів та антонімів, - учні згідно наших математичних розрахунків на момент третього уроку дослідження мають коефіцієнт обізнаності середнього рівня, який становить 55,5% .

Урок 4.

Тема: вивчення авторської казки Олександра Дерманського «Білячок»

Мета: продовження знайомства з українськими письменниками, з особливостями авторських казок, розвиток творчого потенціалу, уяви, фантазії, розширення словникового запасу, розширення світогляду учнів, виховування любові до природи, формування та виховання сили волі, формування поваги, любові, дружби.

Обладнання: : підручник (О. Савченко, (2ч.2020р.), інтерактивна дошка, портрет О. Дерманського , ілюстрації до казки, для передачі та розуміння емоцій – схеми, зображення смайликів та героїв із яскраво вираженими емоційними станами, тлумачний словник, цеглинки LEGO для рефлексії, чисті аркуші паперу.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Хід уроку

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА

Організація класу

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА

Робота з прислів'ями .

- Давайте поміркуємо над цими прислів'ям «Де відвага, там і перемога», «Хто хоче вільним бути, у полон не здається»,
- Що вони означають? Доведіть свою думку.
(Відповіді учнів)

Повідомлення теми уроку

- Сьогодні ми продовжуємо знайомитися з українським письменником Олександром Дерманським та його твором «Білячок»
Показ презентації на інтерактивній дошці « Життєвий та творчий шлях Зірки Мензатюк).

Завдання «Передбачення»

- Давайте прочитаємо назву твору. Як ви думаєте про що буде мова у цьому творі?
(Відповіді учнів)

Відгадай загадку

На «Є» він починається
 Один у нього ріг
 Він схожий на коня
 І, це чарівний - .....(єдиноріг)
 (Розглядаємо ілюстрований
 матеріал про цього казкового
 героя)

Рис.Ж.2.7. Білячок

Читання тексту по ролям на ст.62-64.Фізкультхвилинка.Вправа «Асоціативний куц»

- З якими словами асоціюється у вас слово «відвага»? (сміливість, сила волі, безстрашний, сильний, вольовий, незламний).

Питання після опрацювання тексту

Яке враження справила на тебе казка?
 Які слова, вислови були незрозумілими?
 Де народилося дивне лошатко?
 Чим воно відрізнялося від інших?
 Чому табун чорних коней не приймали
 дивне лоша?

Рис.Ж.2.8. Білячок з мамою

Яке ім'я дала Нічка своєму сину?

Які почуття вона проявляла до нього?

З ким зустрілися мандрівники, шукаючи країну-єдинорогів? Як себе показав Білячок на цьому шляху?

Доведи, що казка чарівна?

Вправа «Мікрофон»

- Ми з вами уважно прочитали текст. Візьміть на парті малюнок із зображенням Білячка та його емоцій. Як ви думаєте, наш головний герой єдиноріг Білячок, відважний? Доведіть свою думку.

- У вас на партах є смайлики, що виражають емоції. Підберіть смайлики які характеризують Білячка.

Тест-опитування.

- У вас на партах є чистий аркуш паперу. Дайте письмові відповіді на питання.
Бути сміливим це –
Бути вольовим це –

Завдання « Придумай сам»

- Давайте уявімо, щоб сталося з Білячком, коли він не був би таким відважним та сміливим , а всього боявся ?

(Відповіді дітей)

Рефлексія.

- Вам сподобалась казка?
- Всі завдання були зрозумілі?
- А, можливо, є такі, кому урок є сподобався?

У вас на партах лежать смайлики. Оберіть, відповідний який характеризує отриманий настрій від цього уроку.

Домашнє завдання.

Знайти та виписати прислів'я про силу та відвагу; поміркуйте, що вони означають.

Виявлення розвитку емоційного інтелекту, методика «Розуміння значення слів на позначення емоцій героїв казки» [34,с.38-39]

Цілі та завдання: дослідити наскільки учні розуміють слова, якими описують емоційно-чуттєвий стан героїв у казці Олександра Дерманського «Білячок»; визначити розуміння значень слів вираження емоцій протилежних за значенням.

Обладнання: 9 зображень Білячка та смайликів з відображенням різних емоційних станів.

Хід дослідження: в ході опрацювання казки учням даємо завдання на виявлення знання емоційних станів, де використовуємо картки із зображенням

смайликів та картки із зображеннями героїв казки, що відображають різні емоції, до кожної емоції пропонуємо дібрати слова-антоніми та слова-синоніми. Усі відповіді заносимо до таблиці зображеній нижче.

Таблиця Ж.2.4.

Розуміння значення слів, що позначають емоційний стан героя казки

Слова, що позначають емоційний стан	Названо вірно		Названо з помилками		Не назвали слова-антоніми		Не назвали слова-синоніми	
	Смайл	Білячок	Смайл	Білячок	Смайл	Білячок	Смайл	Білячок
Сміливий	+	+						
Вольовий			+	+	+	+	+	+
Відважний	+	+						
Щирий	+	+						
Чемний					+	+		
Веселий	+	+						
Наполегливий			+	+	+	+		
Рішучий			+	+	+	+		
Безстрашний	+	+						

Дані, які ми отримали, слід розрахувати математично. Вони надають нам можливість робити аналіз розвитку складників емоційного інтелекту.

Коефіцієнт знання слів на позначення емоцій героїв казки розраховуємо по такій формулі:

$$K(\text{обізн.}) = \frac{Mn}{N2} \times 100\%$$

$K(\text{обізн.})$ – коефіцієнт знань слів;

Mn – вірно названі слова;

$N2$ – кількість усіх названих слів.

Якщо $K(\text{обізн.})$:

- від 1% -до 49% — низький рівень;
- від 50% - до 69% — середній рівень;
- від 70% -до 100% — високий рівень

$$\underline{K(\text{обізн.})} = \frac{5}{9} \times 100\% = 55,5\%$$

Тож, можна зробити висновок за нашим дослідженням з розуміння слів , що позначають емоції, знань до цих слів синонімів та антонімів, - учні згідно наших математичних розрахунків на момент четвертого уроку дослідження мають коефіцієнт обізнаності середнього рівня, який становить 55,5% .

Урок 5.

Тема: вивчення авторської казки Джанні Родарі «Дорога, що нікуди не вела»

Мета: ознайомити учнів із життєвим і творчим шляхом Джанні Родарі, з його твором «Дорога, що нікуди не вела», розвиток творчого потенціалу, уяви, фантазії, розширення словникового запасу, розширення світогляду учнів, виховування допитливості, зосередженості, цілеспрямованості, наполегливості.

Обладнання: : підручник (О. Савченко, (2ч.2020р.), інтерактивна дошка, портрет Джанні Родарі , ілюстрації до казки, для передачі та розуміння емоцій – схеми, зображення смайликів та героїв із яскраво вираженими емоційними станами, тлумачний словник.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Хід уроку

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА

Організація класу

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА

Робота з прислів'ями .

На ваших партах є конверти зі словами , спробуйте з них скласти прислів'я. Хто справиться з завданням, той піднімає скоріше руку!

Від науки допитлива голова не болить.

Розум — скарб людини.

(Відповіді учнів)

- Хто скаже, який зараз розділ ми вивчаємо?

- Які казки ми вже опрацювали?

Сьогодні ми працюватимемо ще над однією казкою, яку написав італійський письменник Джанні

Родарі, - «Дорога, що нікуди не вела»

(Показ презентації на інтерактивній дошці)

Вправа «Передбачення»

- Уважно прочитайте назву твору. Як ви думаєте, що назвою твору хотів сказати автор ? Про що йтиметься у творі?

Робота зі словником

Досліджуємо слова – вибоїни, сталося, рідшати, надзвичайно, нісенітниця, живопліт, вигулькнув.

Читання тексту по ролям на ст.104-107.

Фізкультхвилинка.

Вправа «Мікрофон»

Опрацьовуємо першу частину

- Як звали головного героя казки? (Мартіно)

Чому йому дали прізвисько Вперта Голова? (Проявляв допитливість)

- Скільки доріг було перед Мартіно? По якій він вирішив піти? (Три дороги., а вибрав саме ту яка нікуди не вела)

- Чи хотів Мартіно звернути назад? Чому він так хотів зробити? (Так, тому що дорога була важка. Мартіно був зморений та в нього боліли ноги)

Рис.Ж.2.9. Мартіно та дорога, що нікуди не вела

- Чому Мартіно вирішив йти далі? Хто йому зустрівся по дорозі? (йому по дорозі зустрівся песик, а це значить що десь є люди, а отже дорога кудись приведе)

Опрацьовуємо другу частину

- Куди привів пес Мартіно?(Великі залізні ворота)
- Як зустріла його прекрасна сеньйора? (привітно махала рукою, задалегідь знала його ім'я)
- Що вона йому подарувала?(Скарби палацу)
- Про кого думав Мартіно, коли вибирав подарунки?(Для близьких та друзів)
- Хто допоміг йому повернутися до дому ?(Той самий пес)
- Як зустріли його односельці?(Всі страшенно здивувалися)
- Чи повірили односельці в розповідь Мартіно?(Так)
- Чому інші мешканці села поверталися назад ні з чим? Куди їх заводила дорога?(Справжні скарби лише для тих, хто першим торує дорогу, якою ще не ходив ніхто)

- *Як ви думаєте, яка головна думка казки? Відповідь можна знайти у тексті, хто уважно слідкував (Перше речення останнього абзацу)*

Вправа «Асоціативний куц»

- Любі учні, доберіть асоціації до цих слів – «упертість» та «допитливість»
(Відповіді учнів)

Характеристика героїв

Погляньте, на дошці написані слова.

Виберіть ті, що відповідають характеру Мартіно:

- Жадібний, злий, впертий, , підступний, наполегливий, відвертий, завзятий, брехливий, сміливий, настирливий, впевнений, добрий, турботливий.

Оберіть ті слова, що характеризують сеньйору:

- Спотворена, розгнівана, вродлива, лагідна, сумна, журна, плаксива, прекрасна, весела, товариська.
- Чому ви так обрали? Підтвердіть свій вибір словами з тексту казки.

Вправа «Мікрофон»

Ми з вами вже описали головних героїв. А тепер візьміть у вас на парті табличку зі смайликами, що відображають емоції. Давайте оберемо ті, які на ваш погляд, передають характер Мартіно та характер сеньйори.

(Відповіді учнів)

Рефлексія.

- Вам сподобалась казка?
- Що ви дізналися нового для себе?
- Всі завдання були зрозумілі?
- А, можливо, є такі, кому урок не сподобався?

Рис.Ж.2.10. Мартіно та дорога, що нікуди не вела

У вас на партах лежать смайлики.

Оберіть, відповідний який характеризує отриманий настрій від цього уроку.

Домашнє завдання.

Виразно читати казку, відповісти на питання. Написати міні-історію про головного героя казки.

Виявлення розвитку емоційного інтелекту, методика «Розуміння значення слів на позначення емоцій героїв казки» [34,с.38-39]

Цілі та завдання: дослідити наскільки учні розуміють слова, якими описують емоційно-чуттєвий стан героїв у казці Джанні Родарі «Дорога, що нікуди не вела»; визначити розуміння значень слів вираження емоцій протилежних за значенням.

Обладнання: 9 зображень Білячка та смайликів з відображенням різних емоційних станів.

Хід дослідження: в ході опрацювання казки учням даємо завдання на виявлення знання емоційних станів, де використовуємо картки із зображенням смайликів та картки із зображеннями героїв казки, що відображають різні емоції, до кожної емоції пропонуємо дібрати слова- антоніми та слова- синоніми. Усі відповіді заносимо до таблиці зображеній нижче.

Таблиця Ж.2.5.

Розуміння значення слів, що позначають емоційний стан героя казки

Слова, що позначають емоційний стан	Названо вірно		Названо з помилками		Не назвали слова-антоніми		Не назвали слова-синоніми	
	Смайл	Мартіно	Смайл	Мартіно	Смайл	Мартіно	Смайл	Мартіно
Сміливий	+	+						
Вольовий			+	+	+	+	+	+
Упертий	+	+						
Допитливий	+	+						
Безстрашний	+	+						
Настирний			+	+	+	+	+	+
Дбайливий			+	+	+	+		
Дивний								
Спокійний	+	+						

Дані, які ми отримали, слід розрахувати математично. Вони надають нам можливість робити аналіз розвитку складників емоційного інтелекту.

Коефіцієнт знання слів на позначення емоцій героїв казки розраховуємо по такій формулі:

$$K(\text{обізн.}) = \frac{Mn}{N2} \times 100\%$$

$K(\text{обізн.})$ – коефіцієнт знань слів;

Mn – вірно названі слова;

$N2$ – кількість усіх названих слів.

Якщо $K(\text{обізн.})$:

- від 1% -до 49% — низький рівень;

- від 50% - до 69% — середній рівень;

- від 70% -до 100% — високий рівень

$$\underline{K(\text{обізн.})} = \frac{6}{9} \times 100\% = 66,6\%$$

Тож, можна зробити висновок за нашим дослідженням з розуміння слів , що позначають емоції, знань до цих слів синонімів та антонімів, - учні згідно

наших математичних розрахунків на момент п'ятого уроку дослідження мають коефіцієнт обізнаності середнього рівня, який становить 66,6% .

Урок 6.

Тема: вивчення авторської п'єси-казки Наталі Осипчук «Стрімкий, як вітер»

Мета: ознайомити учнів із життєвим і творчим шляхом Наталі Осипчук, з її твором «Стрімкий, як вітер», розвиток творчого потенціалу, уяви, фантазії, розширення словникового запасу, вміння давати характеристику героям , уміння висловлювати свою думку, свої почуття, робити висновки, розширення світогляду учнів, виховування почуття милосердя, поваги один до одного, вміння робити добрі вчинки;

Обладнання: : підручник (О. Савченко, (2ч.2020р.), інтерактивна дошка, портрет Н .Осипчук , ілюстрації до казки, для передачі та розуміння емоцій – схеми, зображення смайликів та героїв із яскраво вираженими емоційними станами, аркуші паперу.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Хід уроку

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА

Організація класу

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА

Робота з прислів'ями .

- На дошці записані прислів'я .Давайте уважно прочитаємо їх! Як ви можете їх пояснити? Що вони означають?

Добра людина в добрі проживе століття

Сіяти добро – добро і пожинати.

Лише той, хто вірить у власні сили, виходить переможцем!

(Відповіді учнів)

Відгадай загадку

Спритно плаває, пірнає

Іноді нас покатає,

В морі він такий один!

Здогадалися, хто?

(Дельфін)

- Нагадайте, який зараз розділ ми продовжуємо вивчати?
- Сьогодні ми працюватимемо над п'єсою-казкою, яку написала сучасна українська письменниця Наталя Осипчук, - «Стрімкий, як вітер»
- Що таке казка, ми вже з вами знаємо. А що таке п'єса ? У п'єсі зміст передано через розмови дійових осіб. Дійові особи говорять діалогами або монологами.

(Показ презентації на інтерактивній дошці)

Вправа «Передбачення»

- Уважно прочитайте назву твору. Як ви думаєте, що назвою твору хотів сказати автор ? Про що йтиметься у творі?

Читання тексту по ролям на ст.108-115.

Фізкультхвилинка.

Вправа «Мікрофон»

Опрацьовуємо:

- Про кого ця п'єса?
- Назви дійових осіб. Хто бере участь у кожній дії? У кого з виконавців найбільша за обсягом роль? А в кого найменша?
- Простеж за текстом. Як розгортаються події п'єси?
- Встанови зв'язки між частинами тексту: де зачин, основна частина, кінцівка.
- Чому цей твір називається п'єса-казка?
- Як ви думаєте, яка головна думка цієї п'єси-казки?

Інсценізація однієї з дій п'єси (на вибір учням)

Вправа «Асоціативний куц»

Рис.Ж.2.11. Дельфін та Роман

- Погляньте на слайд, - вам потрібно до слова «дельфін» підібрати малюнки асоціації(море, сонце, добрий, щирий, вода, голубий колір).

Відповіді запишіть на аркушах паперу.

(Відповіді учнів)

Тест-опитування

- Що таке «любов»?
- Що таке «дружба»?
- Що таке «сум»?

Рис.Ж.2.12. Дельфін

Характеристика героїв

(Запропонувати учням обрати одну ознаку характеру та відтворити її).

- Погляньте, на дошці є схема емоцій смайликів та малюнки героїв з емоціями. Назвіть емоцію героя та підберіть до цього відповідний емоційний смайлик. Доберіть синоніми та антоніми. Працюємо дружньо всі разом!

Роман:

- Добрий, лагідний, щирий, товариський, турботливий, милосердний, ласкавий.

Дельфін:

- Швидкий, товариський, стрімкий, грайливий, розумний, добрий, енергійний, веселий, турботливий .

(Відповіді учнів)

Поміркуймо разом (вправа «Мікрофон»)

Чому в дійових осіб п'єси різне ставлення до «роботи» дельфінів у дельфінарії – лікаря, мами, дресирувальника, Михайла ?

(Відповіді учнів)

Дай відповідь (вправа «Мікрофон»)

Чому Роман вирішив повернутися додому?

1. Хотів полегшити долю Дельфіна.
2. Відчув, що все одно не стане на ноги.
3. Зрозумів, що дельфіни мають жити на волі.

(Відповіді учнів)

Добрий	+	+						
Вольовий	+	+						
Лагідний	+	+						
Допитливий	+	+						
Щирий	+	+						
Милосердний			+	+	+	+	+	+
Ласкавий	+	+						
Тривожний	+	+						
Відвертий			+	+	+	+		

Дані, які ми отримали, слід розрахувати математично. Вони надають нам можливість робити аналіз розвитку складників емоційного інтелекту.

Коефіцієнт знання слів на позначення емоцій героїв казки розраховуємо по такій формулі:

$$K(\text{обізн.}) = \frac{Mn}{N2} \times 100\%$$

$K(\text{обізн.})$ – коефіцієнт знань слів;

Mn – вірно названі слова;

$N2$ – кількість усіх названих слів.

Якщо $K(\text{обізн.})$:

- від 1% -до 49% — низький рівень;

- від 50% - до 69% — середній рівень;

- від 70% -до 100% — високий рівень

$$\underline{K(\text{обізн.})} = \frac{7}{9} \times 100\% = 77,7\%$$

Тож, можна зробити висновок за нашим дослідженням з розуміння слів , що позначають емоції, знань до цих слів синонімів та антонімів, - учні згідно наших математичних розрахунків на момент п'ятого уроку дослідження мають коефіцієнт обізнаності високого рівня, який становить 77,7% .

Додаток Ж

Стан розвитку емоційного інтелекту

(за опитувальником Н. Холла)

Частково згоден (+1 бал)

Частково не згоден (-1 бал)

В основному згоден (+2 бала)

В основному не згоден (-2 бали)

Повністю згоден (+3 бала)

Повністю не згоден (-3 бали)

Визначте власну емоційну обізнаність

1. Я розумію, коли в мене негативні або позитивні емоції. Наприклад, коли в мене гарний настрій – я веселий та посміхаюсь, а коли маю поганий настрій – мені сумно, я можу мовчати.
2. Негативні емоції допомагають мені зрозуміти, що мені не подобається та що я повинен змінити у своєму житті.
3. Я вмію спостерігати як змінюються мої почуття.
4. Коли в мене є час, я аналізую свої негативні почуття : чому вони виникають і в чому може бути проблема.
5. Знання моїх справжніх почуттів важливо для того, щоб почувати себе впевнено.
6. Люди, які усвідомлюють свої справжні почуття, краще управляють своїм життям.

Визначте власну здібність керувати емоціями

1. Я спокійний, коли мене намагаються роздратувати.
2. Я розумію як себе відчуваю в різних ситуаціях.
3. Якщо хтось або щось зіпсувало мені настрій, я можу легко заспокоїтись.
4. Я не зациклююся на негативних емоціях.
5. Я можу швидко заспокоюватися після того, як засмутився.

6. Я можу легко «відключатися» від переживань і неприємностей.

Визначте власну здібність до самомотивації

1. Коли необхідно, я можу бути спокійним і зосередженим.
2. Коли потрібно, я можу викликати в собі: веселоці, радість, внутрішнє піднесення і гумор.
3. Я можу змусити себе знову і знову боротися з перешкодами.
4. Я намагаюся вирішувати життєві проблеми творчо.
5. Я можу легко заспокоїтися, бути готовим та зосередитися.
6. Я можу легко відкинути негативні почуття, щоб вони мені не заважали, коли необхідно діяти.

Визначте власну здібність до емпатії

1. Я вмію слухати негаразди інших людей.
2. Я чуйний, розумію та поважаю емоції інших.
3. Я добре розумію емоції інших людей, навіть коли їх намагаються приховати.
4. Я добре розумію емоції за виразом обличчя.
5. Я при спілкуванні добре схоплюю знаки, що вказують на те, чого потребують інші. Наприклад, коли мій товариш сумний, він мовчить і не хоче спілкуватися.
6. Я добре розумію та налаштовуюся на емоції інших людей.

Визначте власну здібність розпізнавати емоції інших людей

1. Я можу заспокоїти інших людей.
2. Я адекватно реагую на настрій, спонукання і бажання інших людей.
3. Люди вважають, що я розпізнаю та розумію переживання інших.
4. Я здатний покращити настрій інших людей.
5. Зі можу дати пораду з питань стосунків між людьми.
6. Я допомагаю та надихаю інших, щоб вони досягали особистих цілей.

Підрахуйте ваші бали за кожним компонентом емоційного інтелекту. Якщо ваш тест набрав 14 і більше балів, то це означає, що у вас – високий рівень розвитку відповідної здібності; якщо набрали 8-13 балів, то це – середній рівень, а менше – лише низький рівень. Визначте, над чим потрібно попрацювати, щоб досягти високого рівня емоційного інтелекту.